

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԾՈՑԻ ԱՐԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՄԻՋԵԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐ.

ՈՒՍԿԵՐ ՈՒ ՀՆԱՐԱԴՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՎԻԼԷՆ ՄՆԱՑԱԿԱՆԵԱՆ
mnatsakanyanvilen@gmail.com

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Դարեր շարունակ Հայաստանն ու հայ ժողովուրդը կապուած են եղել արաքական աշխարհի հետ ինչպէս պատմականօրէն, այնպէս էլ զգալի կերպով տնտեսապէս: Չնայած դրան՝ Հայաստանում խորհրդային կարգերի հաստատումից եւ «երկաթե վարագոյրի» առաջացումից յետոյ Հայաստանը մեծապէս կորցրեց Մերձաւոր Արեւելքի հետ ձեւաւորուած կապերը՝ անկախ աշխարհագրական հարեանութեան շարունակուող եւ այնտեղ ձեւաւորուած հայօճախների իրողութիւններից:

Հայաստանի Հանրապետութեան (<<՝ արաքական աշխարհի հետ աւելի սերտ տնտեսական փոխգործակցութեան առումով շահեկան է Ծոցի երկրների համագործակցութեան խորհրդի (ԾԵՀԽ)¹ հետ համագործակցութեան առկայ վիճակի եւ հեռանկարների դիտարկումը: ԾԵՀԽի ներուժն ու հնարաւորութիւնները կապուած են մի շարք հանգամանքների հետ.

1) ԾԵՀԽ երկրների ՀՆԱԿի² տեսակարար կշիռը Մերձաւոր Արեւելքի երկրների ընդհանուր ծաւալում 2022ին կազմել է 43,5%, իսկ ընդհանուր արաքական աշխարհում՝ 61,7%³: Սա նշանակում է, որ ԾԵՀԽ երկրները առաջատար դեր են խաղում ինչպէս Մերձաւոր Արեւելքի, այնպէս էլ արաքական աշխարհի տնտեսութիւնում: Նրանք զգալիօրէն նպաստում են այս տարածաշրջանի տնտեսական գործունէութեանը, ինչը նրանց դարձնում է առանցքային դերակատարներ թէ՛ տնտեսական աճի եւ թէ՛ տարածաշրջանում կայունութեան ապահովման գործում:

¹ Պարսից ծոցի համագործակցութեան խորհուրդը (Gulf Cooperation Council, GCC) տարածաշրջանային տնտեսական կազմակերպութիւն է, որը հիմնադրել են Պարսից ծոցի 6 արաքական պետութիւններ 1981 Մայիսի 25ին Աբու Դաբիում անցկացրող խորհրդաժողովի ժամանակ: Խորհուրդը ընդգրկում է Սաուդեան Արաբիան, Արաքական Միացեալ Էմիրութիւնները (ԱՄԷ), Քուեյթը, Կատարը, Բահրէյնը եւ Օմանը:

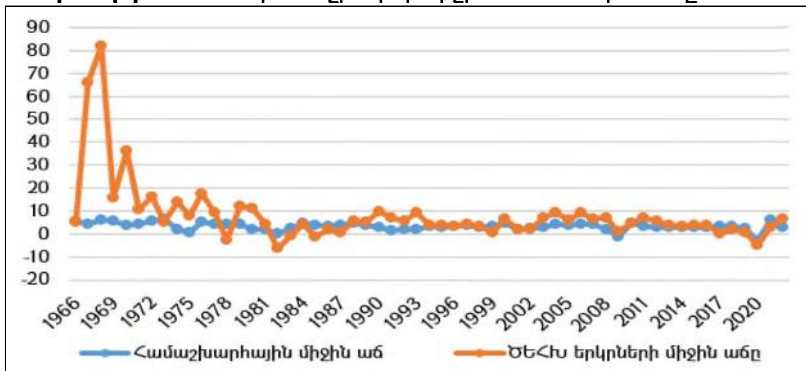
² ՀՆԱՆ՝ համախառն ներքին արդիւնքը, որոշակի ժամանակահատուածում (հիմնականում մէկ ֆինանսական տարում) տուեալ երկրում արտադրուած պատրաստի ապրանքների եւ ծառայութիւնների շուկայական արժէքն է:

³ Հաշուարկուել է հեղինակի կողմից՝ Համաշխարհային բանկի (ՀԲ) տուեալների շտեմարանի հիմամբ, URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (մատչում՝ 15.07.2024):

2) ԾԵՀԽ երկրների տնտեսությունների աճը նոյնպես զգալի է. 2000-ին համաշխարհային ՀՆԱ-ում այս երկրների մասնաբաժինը եղել է 1,1%, իսկ 2022-ին այն հասել է 2,2%-ի⁴: Նոյն միտումը առկա է եղել նաև տարածաշրջանի համապատկերում. Մերձատուր Արևելքի երկրների շրջանում նոյն ժամանակահատվածում այս երկրների կշիռը աճել է 40,9%-ով, իսկ արաբական աշխարհում՝ 33,9%-ով⁵: Դրանով իսկ Ծոցի երկրների տնտեսությունները վերջին երկու տասնամեակների ընթացքում զգալիորեն անելացրել են իրենց ներդրումը համաշխարհային տնտեսության մեջ՝ դառնալով անելի ազդեցիկ՝ համաշխարհային ասպարեզում:

3) ԾԵՀԽ երկրների ՀՆԱ աճը 1966-ից իվեր միշտ գերազանցել է համաշխարհային ՀՆԱ-ի միջին աճը (Գծ. 1), ինչպես նաև տարածաշրջանի երկրների մեկ շնչին ընկնող ՀՆԱ-ի միջին աճը 2023-ին՝ 1980-ի համեմատ աճել է 22,5%-ով՝ կազմելով 66,867,17 դոլար⁶: Սա նշանակում է, որ ԾԵՀԽ երկրների տնտեսությունները 1966-ից իվեր տնտեսական հիմնական ցուցանիշերով անփոփոխ գերազանցում են համաշխարհային միջին ցուցանիշերը:

Գծապատկեր 1.- ԾԵՀԽ-ի եւ աշխարհի միջին տնտեսական աճը՝ 1966-2022⁷

4) Բնակչության առումով ԾԵՀԽ երկրների կշիռը 1980-ի դրությամբ համաշխարհային բնակչության մեջ կազմել է 0,3%, իսկ 2023-ին՝ 0,7%, արաբական աշխարհում այս կշիռը նոյն ժամանակահատվածում 8,5%-ից աճել է 12,6%-ի, իսկ Մերձատուր Արևելքի եւ Հիսպային Աֆրիկեի տարածաշր-

⁴ Հաշուարկուել է հեղինակի կողմից ՀՔԻ տուեալների շտեմարանի հիմամբ, URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (մատչում՝ 20.07.2024):

⁵ Հաշուարկուել է հեղինակի կողմից ՀՔԻ տուեալների շտեմարանի հիմամբ, URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (մատչում՝ 05.08.2024):

⁶ Հաշուարկուել է հեղինակի կողմից ՀՔԻ տուեալների շտեմարանի հիմամբ, URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (մատչում՝ 10.08.2024):

⁷ Հաշուարկուել է հեղինակի կողմից ՀՔԻ տուեալների շտեմարանի հիմամբ, URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (մատչում՝ 25.07.2024):

ջանում՝ 7,7%-ից 11,9%⁸: Տարածաշրջանի բնակչության աճը 2023ին՝ 1980ի համեմատ եղել է 4,2 անգամ՝ կազմելով 59,6 միլիոն մարդ: Ընդ որում 2015ին ներգաղթեալների միջին մասնաբաժինը բնակչության մեջ կազմել է 60,3% (ԱՄԷում ամենաբարձր ցուցանիշը՝ 88,4%)⁹, ինչը նշանակում է, որ բնակչության զգալի աճը, որը հիմնականում պայմանավորված է ներգաղթով, նոր աղբյուրներ է ստեղծում տարածաշրջանի համար: Մեծ թուով սպառողների աելացումը աելացնում է նաեւ պահանջարկը, միւս կողմից էլ բարձր կրթութամբ ներգաղթեալների առկայութիւնը աելացնում է հմուտ աշխատուժի ներգրաման հնարաւորութիւնները:

5) Միջին եւ բարձր արհեստագիտական արտադրութան մասնաբաժինը տնտեսութան մէջ աճել է՝ 2000ի 16,2%-ից 2020ի 38,2%¹⁰: Սա ցոյց է տալիս արտադրութան ոլորտում աելի մեծ նորարարութան, արդիւնաւետութան եւ արժէքի ստեղծմանն ուղղուած վերափոխումները: Սա արտացոլում է տարածաշրջանի առաջընթացը աելի բարդ եւ բարձր եկամտաբերութամբ ոլորտների զարգացման գործում:

6) Վառելիքի արտահանման մասնաբաժինը ընդհանուր արտահանման մէջ 2000ից մինչեւ 2021ը նուազել է 9,7 տոկոսով¹¹, ինչը ցոյց է տալիս, որ տարածաշրջանը շեշտակիօրէն նուազեցնում է իր կախաւածութիւնը վառելիքի արտահանումից եւ նաֆթի եկամուտներից, որոնք պատմականօրէն եղել են նրա տնտեսութան աճի հիմնական աղբյուրները: Այս ոլորտներում նուազումը ենթադրում է յաջող վերադասաւորում դէպի տնտեսութան այլազանում՝ այլ ոլորտների եւ եկամտի աղբյուրների զարգացման հաշուին: Ապագայում այս միտումը կարող է յանգեցնել աելի կայուն տնտեսութան կառուցման, որը պակաս խոցելի է նաֆթի համաշխարհային գների տատանումներից: Այս այլազանումը կարող է նաեւ նոր հնարաւորութիւններ բացել նորարարութան, ներդրումների եւ աշխատատեղերի ստեղծման համար տարբեր՝ ոչ-նաֆթային ոլորտներում:

7) Տարածաշրջանի տարածքով աւցնում են կարեւոր տնտեսական եւ դիրքային երթուղիներ, որոնք կապում են Ասիան եւ Եւրոպան. դրանցից որպէս հիմնական արժէ առանձնացնել Չինաստանի «Մէկ գօտի, մէկ ճանապարհ» նախաձեռնութիւնը¹² եւ Հնդկաստան-Մերձաւոր Արեւելք-Եւրո-

⁸ Հաշուարկուել է հեղինակի կողմից ՀՔի տուեալների շտեմարանի հիմամբ, URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (մատչում՝ 13.09.2024):

⁹ Հաշուարկուել է հեղինակի կողմից ՀՔի տուեալների շտեմարանի հիմամբ, URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL> (մատչում՝ 20.07.2024):

¹⁰ Հաշուարկուել է հեղինակի կողմից ՀՔի տուեալների շտեմարանի հիմամբ, URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.ZS> (մատչում՝ 22.07.2024):

¹¹ Հաշուարկուել է հեղինակի կողմից ՀՔի տուեալների շտեմարանի հիմամբ, URL: <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.FUEL.ZS.UN> (մատչում՝ 25.07.2024):

¹² «Մէկ գօտի, մէկ ճանապարհ» նախաձեռնութիւնը Չինաստանի կառավարութան կողմից 2013ին ընդունուած աելի քան 150 երկրներում եւ միջազգային կազմա-

պա տնտեսական միջանցքը¹³: Տարածաշրջանի մասնակցությունն այս նախաձեռնություններին ուժեղացնում է նրա աշխարհաքաղաքական նշանակությունը եւ կարող է յանգեցնել ներդրումների աւելացման, ենթակառուցների զարգացման եւ տնտեսական աճի¹⁴: Սա կարող է յանգեցնել աւելի *դինամիկ* տնտեսական քաղաքականութեան, տարածաշրջանային աւելի ուժեղ համագործակցութեան եւ տնտեսութեան յետագայ այլազանման՝ ուժեղացնելով տարածաշրջանի դերը, որին սահմանակից է նաեւ ՀՀն:

Այս տնտեսական ցուցանիշերը վկայում են Ծոցի տարածաշրջանի տնտեսական ներուժի զգալի աճի մասին: Անող բնակչությունն ու բարեկեցութեան մակարդակի բարձրացումը բարենպաստ պայմաններ են ստեղծում սպառողական պահանջարկի մեծացման համար, ինչը ՀՀի համար նոր հնարաւորութիւններ է բացում իրացման շուկայում: ԾԵՀԽի տնտեսութեան աշխուժ աճի եւ նրա տնտեսութեան կառուցումաձքի փոփոխութեան պայմաններում ՀՀն կարող է բարենպաստ պայմաններ աւնկալել իր ապրանքների եւ ծառայութիւնների արտահանման համար: Աւելին, Ծոցի երկրներն աշխուժօրէն զարգացնում են ենթակառուցները եւ ճանապարհային երթուղիները, ինչը լրացուցիչ հնարաւորութիւններ է ստեղծում հայկական ընկերութիւնների համար ապրանքների տեղափոխման եւ տարածման ուղորտում: ՀՀն կարող է օգտուել տարածաշրջանի ենթակառուցային նախագծերից, ինչպիսիք են նոր նաւահանգիստները, երկաթուղային եւ ինքնաշարժային երթուղիները, ինչը կը հեշտացնի մուտքը ԾԵՀԽ երկրների շուկաներ: Բացի այդ, Ծոցի երկրները ձգտում են այլազանել իրենց տնտեսութիւնները, ինչը ներուժ է ստեղծում տարբեր ոլորտներում ներդրումների եւ համատեղ նախագծերի իրականացման համար, ինչպիսիք են բարձր արհեստագիտութիւնները, գիւղատնտեսութիւնը, զբօսաշրջութիւնը եւ մշակութային: Այս համագործակցութիւնը կարող է փոխշահաւետ լինել՝ նպաստելով երկու կողմերի աճին եւ զարգացմանը:

կերպութիւններում ենթակառուցների զարգացման ներդրումներ կատարելու համաշխարհային ռազմավարութիւն է: Նախաձեռնութիւնը կազմուած է քաղաքաշինական վեց ցամաքային միջանցքներից, որոնք կապուած են ճանապարհային, երկաթուղային, ուժանիւթի եւ թուային ենթակառուցներով, ու ծովային մետաքսի ճանապարհից, որը կապուած է նաւահանգիստների զարգացման միջոցով:

¹³ Հնդկաստան-Մերձատւր Արեւելք-Եւրոպա տնտեսական միջանցքի նպատակն է խթանել տնտեսական զարգացումը Ասիայի, Պարսից ծոցի եւ Եւրոպայի միջեւ կապի եւ տնտեսական համարկման աճման միջոցով: Այն Հնդկաստանից Եւրոպա երթուղի է ԱՄԷի, Սաուդեան Արաբիայի, Իսրայէլի եւ Յունաստանի միջով:

¹⁴ Abdullah Baabood, «The Geopolitics of Economic Development in the Middle East», Carnegie Middle East Center, 2024, URL:

<https://carnegieendowment.org/research/2024/03/the-geopolitics-of-economic-development-in-the-middle-east?lang=en> (մատչում՝ 20.08.2024):

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՇՓՈՒՄՆԵՐԻ ՈՒԺԳՆՈՒԹԻՒՆԸ

Երկու երկրների միջև տնտեսական համագործակցության խորը ընկալման համար կարևոր է սկսել նրանց արտաքին քաղաքական փոխգործակցության մակարդակի վերլուծությունից: Այս փոխգործակցության առանցքային երեսակներից մեկը պաշտոնական այցերն են, որոնք ծառայում են որպես յարաբերությունների զարգացմամբ շահագրգռուածութեան եւ դրա առաջնահերթութեան ցուցիչ: Այս առումով խօսուն է աղիսակ 1ում ներկայացուած պաշտոնական այցերի վիճակագրութիւնը:

Աղիսակ 1.- ՀՀ եւ ԾԵՀԽ փոխադարձ պաշտոնական այցեր ¹⁵¹⁶			
Երկիր	Այցի մակարդակ	ՀՀ-ից	Դէպի ՀՀ
Բահրէյն	Առաջնային (Նախագահ, վարչապետ, ԱԳՆ ղեկավար, ԱԺ նախագահ)	3	0
	Երկրորդային	0	0
Քուէթ	Առաջնային (Նախագահ, վարչապետ, ԱԳՆ ղեկավար, ԱԺ նախագահ)	4	1
	Երկրորդային	2	6
Օման	Առաջնային (Նախագահ, վարչապետ, ԱԳՆ ղեկավար, ԱԺ նախագահ)	0	0
	Երկրորդային	0	0
Կատար	Առաջնային (Նախագահ, վարչապետ, ԱԳՆ ղեկավար, ԱԺ նախագահ)	8	0
	Երկրորդային	5	1
Սաուդեան Արաբիա	Առաջնային (Նախագահ, վարչապետ, ԱԳՆ ղեկավար, ԱԺ նախագահ)	2	0
	Երկրորդային	0	0
ԱՄԷ	Առաջնային (Նախագահ, վարչապետ, ԱԳՆ ղեկավար, ԱԺ նախագահ)	19	6
	Երկրորդային	3	3

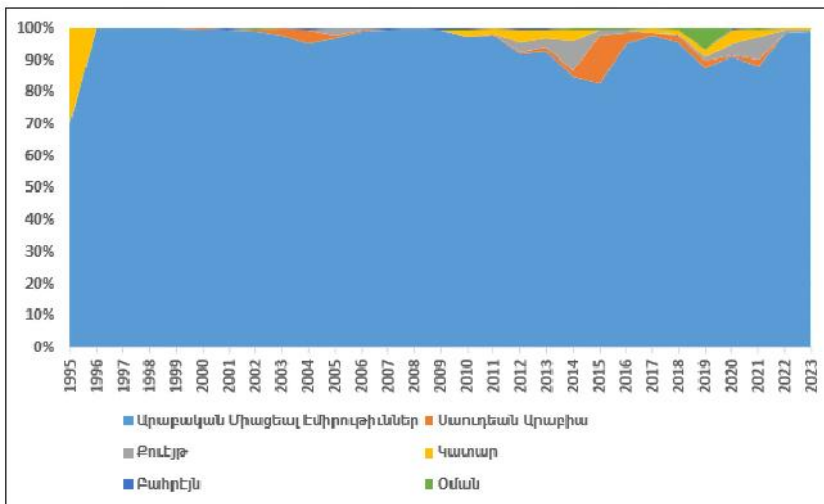
Աղիսակում ներկայացուած տուեալների համաձայն, ԾԵՀԽ երկրներ բոլոր պաշտոնական այցերի 49%ը բաժին է ընկնում ՀՀ-ի եւ ԱՄԷ-ի միջև փոխայցելութիւններին: Աւելին, այս բոլոր այցերից 70%ը կազմում են հայ

¹⁵ ՀՀ ԱԳՆ պաշտոնական կայք, Երկկողմ յարաբերութիւններ, URL: <https://www.mfa.am/hy/bilateral-relations/> (մատչում՝ 10.08.2024):

¹⁶ Սօնա Տոնիկեան եւ Էլիզ Գեորգեան, «ՀՀ-Ծոցի արաբական երկրներ. միջպետական յարաբերութիւններ», *Ծոցի արաբական երկիրներու հայերը գիտաժողովի նիւթեր (6-7 Դեկտեմբեր 2022)/Armenians of the Gulf Arab States, Proceedings of the Conference (6-7 December 2022)*, հրատ. Հայկական Սփիւռքի ուսումնասիրութեան կեդրոն, «Հայկական Սփիւռք Ը.» մատենաշար, կազմ. եւ խմբ.՝ Անդրանիկ Տազեւեան, Haigazian University Press, Պէյրութ, 2024, էջ 323-40:

պաշտոնեաների այցերը ԱՄԷ: Հայկական այցերի նման գերակշռությունը կարող է վկայել ԱՄԷի հետ տնտեսական եւ քաղաքական կապերի ընդլայնման գործում ՀՀ ռազմավարական հետաքրքրության մասին: Միեւնոյն ժամանակ, հայ պաշտոնատարների յաճախակի այցելությունները կարող են վկայել, որ ՀՀն դիտարկում է ԱՄԷն որպէս իր արտաքին տնտեսական քաղաքականության առանցքային գործընկեր: Երկու երկրների միջեւ արտաքին քաղաքական հաղորդակցության պատկերը սերտորէն կապուած է տնտեսական աշխուժության հետ: Յաճախակի պաշտոնական այցերը հարթակ են ստեղծում գործարար կապերի հաստատման, համատեղ նախագծերի քննարկման եւ համաձայնագրերի կնքման, որոնք իրենց հերթին նպաստում են տնտեսական համագործակցության խորացմանը: Փոխայցելությունները կարող են նաեւ նպաստել շուկաների առաւել խորը միասնականացմանը, ներդրումների ներգրաւմանը եւ համատեղ տնտեսական նախաձեռնությունների իրականացմանը: Այսպիսով, պաշտոնական այցերում աշխուժութիւնը կարելի է ցուցանիշ է ոչ միայն երկրների միջեւ յարաբերությունների ներկայ վիճակի գնահատման, այլեւ տնտեսական համագործակցության ապագայ ուղղությունների կանխատեսման համար:

Գծապատկեր 2. ՀՀ արտահանումը ԾԵՀԽ, ըստ երկրների՝ 1995-2023¹⁷

ՀՀ ԵՒ ԾԵՀԽ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ԱՊՐԱՆՔԱՇՐՋԱՆԱՌՈՒԹԻՒՆԸ

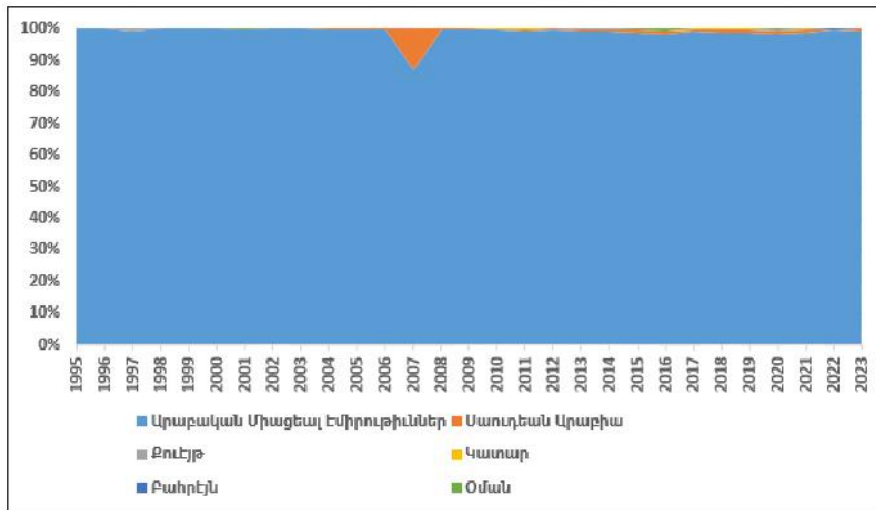
ԾԵՀԽ երկրների հետ ՀՀ արտաքին առևտրային յարաբերությունների զարգացման իմաստով կարելի է դիտարկել նաեւ արտաքին առևտրաշրջանառությունը՝ ներմուծման եւ արտահանման շարժերի տեսքով:

¹⁷ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե (ՀՀՎԿ), URL. <https://armstat.am/am/?nid=586> (մատչում՝ 10.08.2024):

1995-2023՝ ԱՄԷն Պարսից ծոցի երկրների շարքում ՀՀի արտահանման հիմնական գործընկերն էր (Գծ. 2): Այս յարաբերություններն ընդգծում են ԱՄԷի կենտրոնական դերը ԾԵՀԽի հետ ՀՀի առեւտրում:

ՀՀ ներմուծման տուալները վերլուծելիս ակնյայտ է դառնում, որ ԱՄԷից բացի այլ ԾԵՀԽ երկրներից ներմուծման մասնաբաժինը համեմատաբար փոքր է (Գծ. 3):

Գծապատկեր 3. ՀՀ ներմուծումը ԾԵՀԽ, ըստ վաճառող երկրների՝ 1995-2023¹⁸

Այս միտումը պահպանում է նաեւ ըստ ծագման երկրի ներմուծման տուեալների մէջ, որտեղ ԱՄԷն կրկին առանձնանում է որպէս գերակշռող առեւտրային գործընկեր (Գծ. 4):

Սա վկայում է, որ ԾԵՀԽ եւ ոչ միայն երկրներից ՀՀ եկող ապրանքների զգալի մասը, հաւանաբար, մատակարարում է ԱՄԷի միջոցով, ինչն ընդգծում է ԱՄԷի՝ որպէս առեւտրի միջնորդի առանցքային դերը ՀՀի համար:

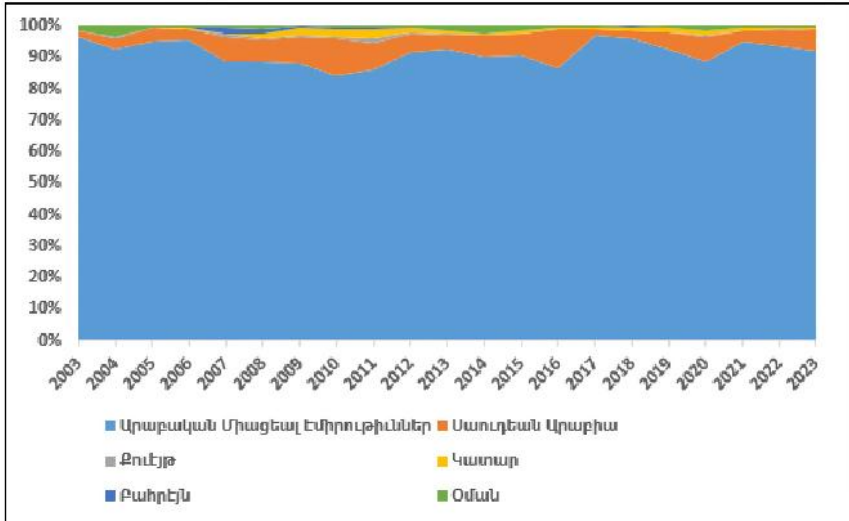
ԱՄԷի՝ որպէս առեւտրային միջնորդի էական դերը լրացուցիչ ընդգծում է նաեւ 2003-23ի միջնորդական առեւտրի ցուցանիշով¹⁹: Մասնաւորապէս, 2023ի միջնորդական առեւտրի գործակիցը կազմել է 746%, ինչը վկայում է, որ ԱՄԷն ՀՀ է արտահանել գրեթէ 7,5 անգամ ւելի շատ ապրանքներ, որոնք չեն արտադրուել իր տարածքում (Գծ. 5): Այս ցուցանիշը 2017ից իվեր ցոյց է տալիս կայուն աճի միտում, ինչը արտացոլում է հայկական առեւտրի

¹⁸ ՀՀՎԿ, URL. <https://armstat.am/am/?nid=586> (մատչում՝ 11.08.2024):

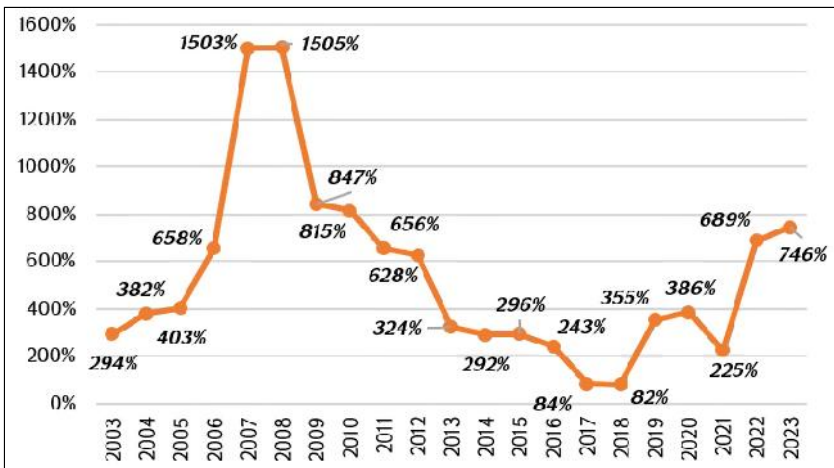
¹⁹ Միջնորդատրուած առեւտրի արժէքը որոշելու համար օգտագործում ենք սոյն առեւտրի ներմուծման գործակիցը: Այս գործակիցը հաւասար է առեւտրային երկրով եւ ծագման երկրով հաշուարուած ներմուծման տարբերութեան եւ ծագման երկրով հաշուարկած ներմուծման յարաբերակցութեանը՝ արտայայտուած տոկոսով:

աճող կախումառնությունը ԱՄԷից՝ որպես Պարսից ծոցի աւելի լայն տարածաշրջանի ապրանքների ներմուծման միջնորդ:

Գծապատկեր 4. ՀՀ ներմուծումը ԾԵՀԿ, ըստ ծագման երկրների՝ 2003-23²⁰

Գծապատկեր 5. ՀՀ-ԱՄԷ միջնորդաւորուած առեւտրի գործակից՝ 2003-23²¹

ԱՄԷ ԵՒ ՀՀ ԵՐԿԿՈՂՄ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

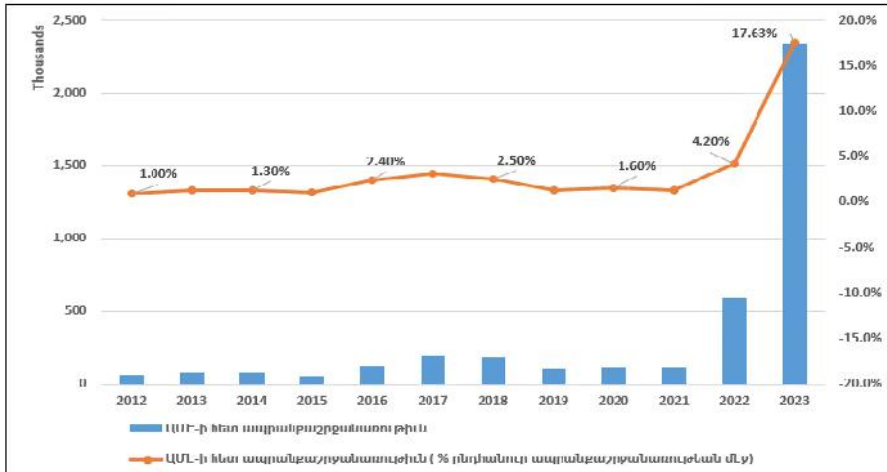
ՀՀ եւ ԾԵՀԿ փոխգործակցութեան վերլուծութեան համար արժէ դիտարկել ԱՄԷի հետ տնտեսական յարաբերութիւնների հեռանկարը:

²⁰ ՀՀՎԿ, URL. <https://armstat.am/am/?nid=586> (մատչում՝ 11.08.2024):

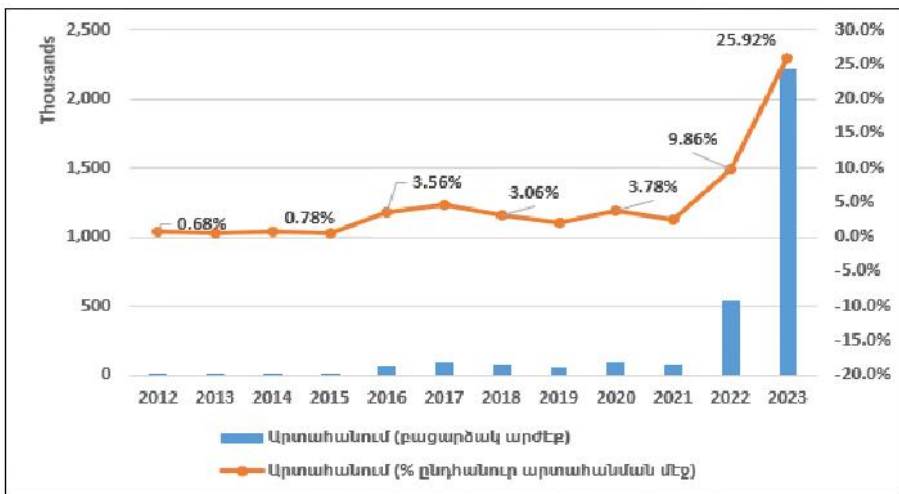
²¹ Հաշուարկուած է հեղինակի կողմից ՀՀՎԿ տուեալների հիմամբ, URL. <https://armstat.am/am/?nid=586> (մատչում՝ 12.08.2024):

Երկու երկրների միջև ապրանքաշրջանառությունը բացարձակ արտա-
յայտությամբ 2012-23ի ընթացքում աճել է աւելի քան 40 անգամ՝ ՀՀի ընդ-
հանուր առեւտրաշրջանառութեան մէջ կազմելով 17,63% (Գծա. 6):

Գծապատկեր 6. ՀՀ՝ ԱՄԷի հետ առեւտրաշրջանառությունը՝ 2012-23²²

Գծապատկեր 7. ՀՀ արտահանումը դեպի ԱՄԷ՝ 2012-23²³

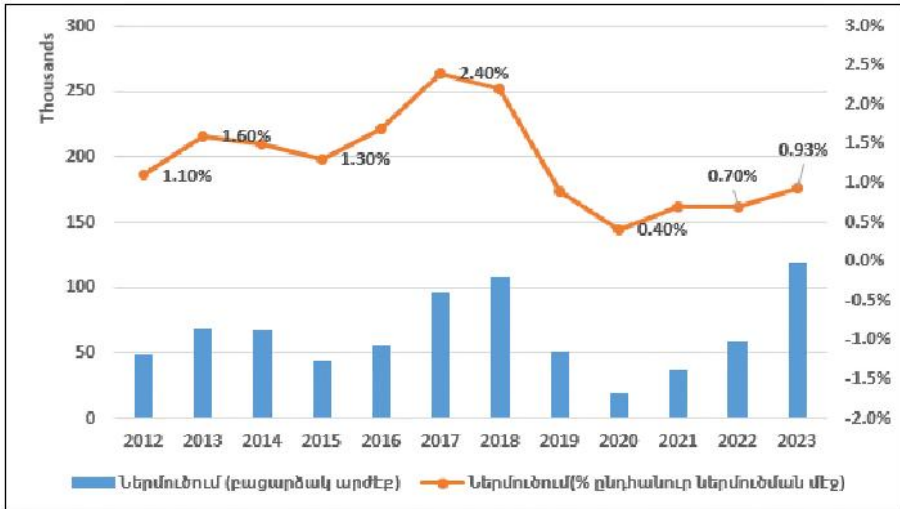
Ապրանքաշրջանառութեան հիմնական շարժիչ ուժը հանդիսացել է ար-
տահանումը. նոյն ժամանակահատուածում արտահանումը բացարձակ

²² Հաշուարկուած է հեղինակի կողմից ՀՀՎԿ տուեալների հիմամբ, URL. <https://armstat.am/am/?nid=586> (մատչում՝ 15.08.2024):

²³ Հաշուարկուած է հեղինակի կողմից ՀՀՎԿ տուեալների հիմամբ, URL. <https://armstat.am/am/?nid=586> (մատչում՝ 15.08.2024):

արտայայտությամբ աճել է շուրջ 236 անգամ՝ 2023ին կազմելով ՀՀ ամբողջ արտահանման 25,92%ը (Գծ. 7), այն ժամանակ երբ ԱՄԷից ներմուծումը բացարձակ արտայայտությամբ աճել է 2,5 անգամ՝ կազմելով ՀՀ ընդհանուր ներմուծման 0,93%ը (Գծ. 8):

Գծապատկեր 8. ՀՀ ներմուծումը ԱՄԷից՝ 2012-23²⁴

Այժմ դիտարկենք արտահանման եւ ներմուծման կառույցները 2016ից՝ 2023: 2022ի եւ 2023ի ապրանքային կառույցը կը դիտարկուի առանձին, քանի որ տեղի են ունեցել զգալի փոփոխություններ՝ Ռուսաստանի նկատմամբ կիրառուած տնտեսական պատժամիջոցների ազդեցութեան պատճառով:

2022ի արտահանման գծով հիմնական ապրանքային խումբ է դարձել է ԱՏԳ ԱԱ²⁵ 71 ապրանքախումբը²⁶. այս խմբով արտահանումը կազմել է ընդ-

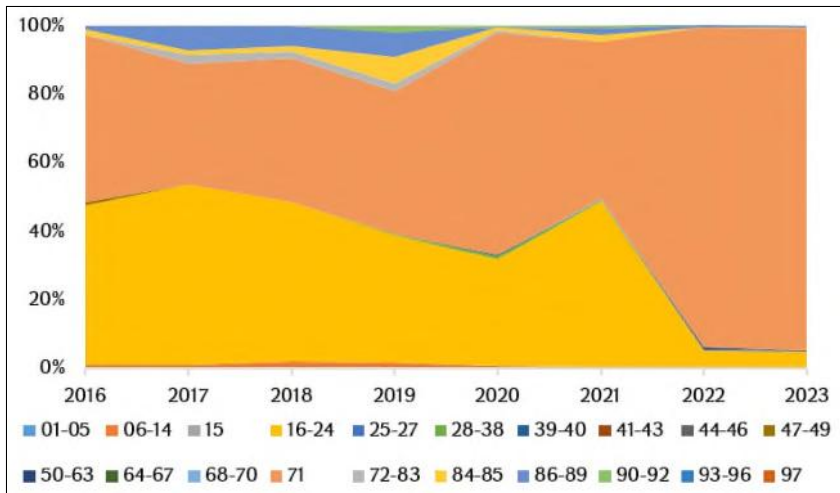
²⁴ Հաշուարկուած է հեղինակի կողմից ՀՀՎԿ տուեալների հիմամբ, URL: <https://armstat.am/am/?nid=586> (մատչում՝ 15.08.2024):

²⁵ Եւրասիական տնտեսական միութեան արտաքին տնտեսական գործունէութեան ապրանքային անուանացանկը (ԱՏԳ ԱԱ) մաքսային մարմինների եւ արտաքին տնտեսական գործունէութեան մասնակիցների կողմից մաքսային գործառնութիւններ իրականացնելու նպատակով օգտագործուող ապրանքների դասակարգիչ է: Այն ընդունուել է Մաքսային միութեան յանձնաժողովի կողմից՝ Ռուսաստանի Դաշնային մաքսային ծառայութեան աջակցութեամբ:

²⁶ 71 ապրանքախումբ՝ «Մարգարիտ» բնական կամ աճեցրած, թանկարժէք կամ կիսաթանկարժէք քարեր, թանկարժէք մետաղներ, մետաղներ՝ երեսապատուած թանկարժէք մետաղներով, եւ դրանցից պատրաստուած արտադրատեսակներ, ոչ թանկարժէք նիւթերից պատրաստուած զարդեր, մետաղադրամներ»:

հանուր արտահանման 93,4%-ը, չնայած նրան, որ 2016-21ին գերիշխում էին 16-24 ապրանքային խմբերը²⁷ (Գծ. 9):

Գծապատկեր 9. ՀՀ արտահանումը ԱՄԷ՝ 2016-23, ապրանքային կառույց²⁸

Այս պատկերը յուշում է, որ 2022ին զգալիորեն աշխուժացել է վերարտահանման ուղղութիւնը, ինչը մեծապէս շեղել է տնտեսական զարգացման հեռանկարը ՀՀ տնտեսութեան համար իրական ներուժ ունեցող 16-24 ապրանքային խմբերի ուղղութեամբ աշխատանքներից:

ԱՏԳ ԱԱ 4-նիշանով կողերով դիտարկումը ցոյց է տալիս, որ նոյնիսկ 71 ապրանքային խմբի ներսում բացակայում է այլազանումը՝ մեծապէս կենտրոնացուած լինելով երկու ենթախմբերի վրայ (Աղիւսակ 2):

Աղիւսակ 2.- ԱՏԳ ԱԱ 71 ապրանքախմբով արտահանման կառույցը, ըստ 4-նիշ կողերի (2022 ²⁹)		
ԱՏԳ ԱԱ 4-նիշ կող	Ընդհանուր արտահանման մէջ մասնաբաժին	Արտահանման արժէք
7102	36,74 %	195,863,300 ԱՄՆ դոլար
7108	48,01 %	255,939,900 ԱՄՆ դոլար
7113	8,58 %	45,714,500 ԱՄՆ դոլար

²⁷ 16-24 ապրանքային խմբեր՝ «պատրաստի սննդամթերք, ալկոհոլային եւ ոչ-ալկոհոլային խմիչքներ եւ քացախ, ծխախոտ եւ դրա փոխարինիչներ»:

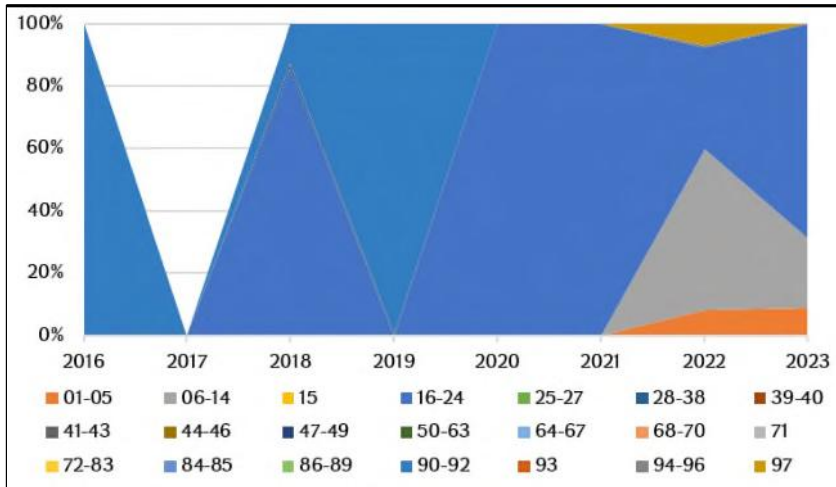
²⁸ Հաշուարկուած է հեղինակի կողմից ՀՀ Պետական եկամուտների կոմիտէի (ՀՀՊԵԿ) տուեալների հիմամբ, URL.

<https://www.src.am/am/customStatisticsPage?id=128> (մատչում՝ 17.09.2024):

²⁹ Հաշուարկուած է հեղինակի կողմից ՀՀՊԵԿ տուեալների հիմամբ, URL. <https://www.src.am/am/customStatisticsPage?id=128> (մատչում՝ 20.08.2024):

Այս իրավիճակը բնորոշ է նաեւ ԾԵՀԽ մնացած երկրներ արտահանմանը, որտեղ կրկին ապրանքային հոսքերը զգալի միատարր են (ԳՃ.ներ 10-14, Աղիւսակ 3):

Գծապատկեր 10. ՀՀ արտահանումը Բահրէյն՝ 2016-23, ապրանքային կառոյց³⁰

Աղիւսակ 3. ԾԵՀԽ մնացած երկրներ արտահանման կառոյցը (2022 ³¹)		
Երկիր	ԱՏԳ ԱԱ 4-նիշ կոդ	Արտահանման մէջ մասնաբաժին
Բահրէյն	0810 ³²	48,7 %
	1601 ³³	19,6 %
	9701 ³⁴	7,1 %
Կատար	0104 ³⁵	80,1 %
	0810	6,2 %
	7610 ³⁶	39,4%
	1806 ³⁷	16,3%

³⁰ Հաշուարկուած է հեղինակի կողմից ՀՀՊԵԿ տուեալների հիմամբ, URL. <https://www.src.am/am/customStatisticsPage?id=128> (մատչում՝ 17.09.2024):

³¹ Հաշուարկուած է հեղինակի կողմից ՀՀՊԵԿ տուեալների հիմամբ, URL. <https://www.src.am/am/customStatisticsPage?id=128> (մատչում՝ 20.08.2024):

³² 0810 ապրանքախումբ՝ «այլ մրգեր, թարմ՝ ելակ, ազնուամորի, մոշ, թուփ, սեւ, սպիտակ կամ կարմիր հաղարջ եւ փշահաղարջ, լոռամիրգ, հապալաս եւ Vaccinium ցեղի այլ հատապտուղներ, կիւի, դուրիան, խուրմա»:

³³ 1601 ապրանքախումբ՝ «Երշիկեղէն եւ այլն»:

³⁴ 9701 ապրանքախումբ՝ «նկարներ, գծանկարներ եւ պաստէլներ՝ ամբողջութեամբ ձեռքով արուած»:

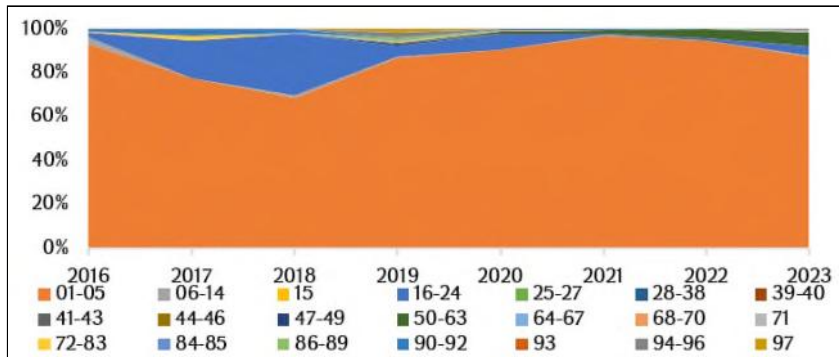
³⁵ 0104 ապրանքախումբ՝ «կենդանի ոչխարներ եւ այծեր»:

³⁶ 7610 ապրանքախումբ՝ «ալիւմինէ մետաղական կոնստրուկցիաներ»:

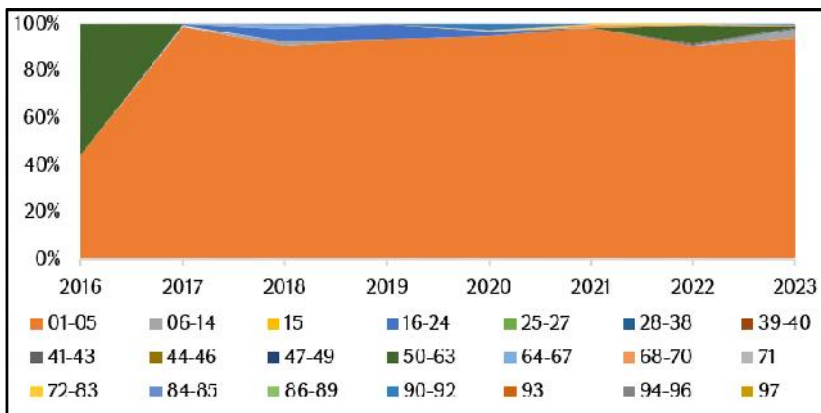
³⁷ 1806 ապրանքախումբ՝ «շոկոլադ եւ կակաօ պարունակող այլ պատրաստի սննդամթերք»:

Սառույեան	6302 ³⁸	13,1%
Քուէթ	0104	93,9 %
Օման	4401 ³⁹	43,4 %
	0810	37,6 %
	6104 ⁴⁰	17,9 %

Գծապատկեր 11.- ՀՀ արտահանումը Քուէթ՝ 2016-23, ապրանքային կառույց⁴¹

Գծապատկեր 12. ՀՀ արտահանումը Կատար՝ 2016-23, ապրանքային կառույց⁴²

³⁸ 6302 ապրանքախումբ՝ «սպիտակեղեն՝ անկողնային, սեղանի, զուգարանի եւ խոհանոցի»:

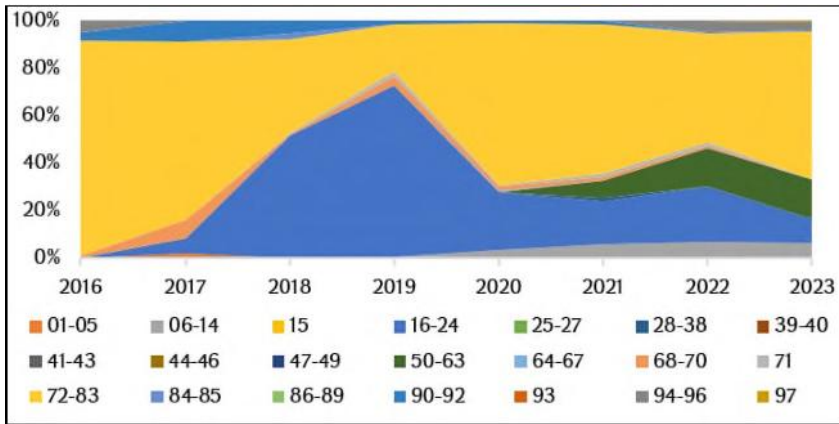
³⁹ 4401 ապրանքախումբ՝ «վառելափայտ՝ գերանների, ճիւղերի կամ համանման տեսակների տեսքով, փայտ՝ տաշեղների տեսքով, թեփ եւ փայտի թափօններ եւ ջարդօն»:

⁴⁰ 6104 ապրանքախումբ՝ «կոստիւմներ, զգեստներ, կիսաշրջազգեստներ, կիսաշրջազգեստ-տաբատներ, տաբատներ»:

⁴¹ Հաշուարկուած է հեղինակի կողմից ՀՀՊԵԿ տուեալների հիմամբ, URL. <https://www.src.am/am/customStatisticsPage?id=128> (մատչում՝ 17.09.2024):

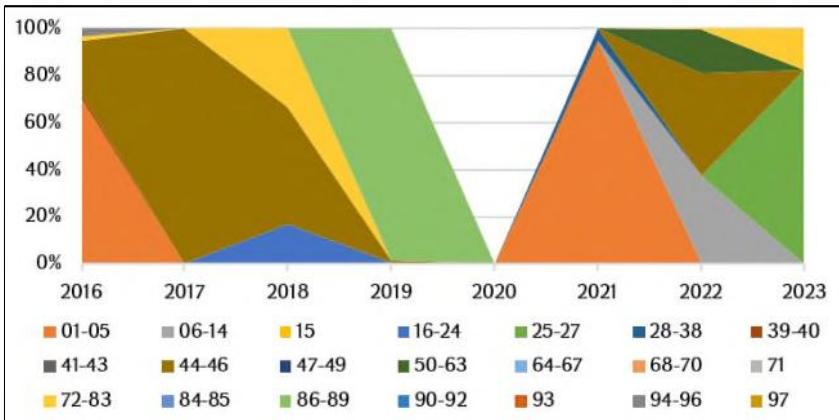
⁴² Հաշուարկուած է հեղինակի կողմից ՀՀՊԵԿ տուեալների հիմամբ, URL. <https://www.src.am/am/customStatisticsPage?id=128> (մատչում՝ 17.09.2024):

Գծապատկեր 13.- ՀՀ արտահանումը Ս. Արաբիա՝ 2016-23, ապրանքային կառույց⁴³

Ինչ վերաբերում է ԱՄԷից ՀՀ ներմուծմանը, ինչպես արդեն ներկայացուել էր վերելում, վերջինիս մասնաբաժինը ՀՀ ներմուծման մեջ չի գերազանցում 1%-ը: Կառույցի իմաստով պետք է նշել, որ 2022ին ներմուծման մեջ 49,6%-ը բաժին է հասել 71 ապրանքախմբին, իսկ 13%-ը՝ 16-24 ապրանքախմբերին (Գծ. 15):

Գծապատկեր 14.- ՀՀ արտահանումը Օման՝ 2016-23, ապրանքային կառույց⁴⁴

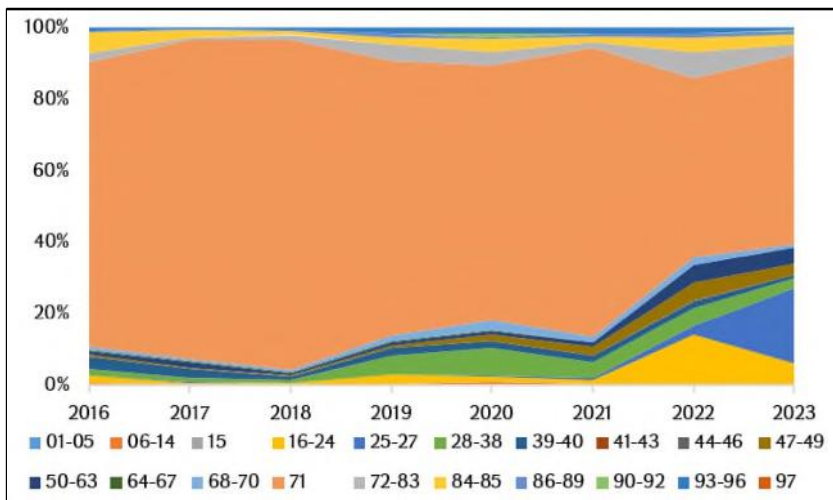
Ներմուծման վերլուծությունը ցույց է տալիս արտահանման պես կենտրոնացումը քանի որ բարձր աստիճան, եւ ինչը առանձնակի հետաքրքիր է,

⁴³ Հաշուարկուած է հեղինակի կողմից ՀՀՊԵԿ տուեալների հիմամբ, URL. <https://www.src.am/am/customStatisticsPage?id=128> (մատչում՝ 17.09.2024):

⁴⁴ Հաշուարկուած է հեղինակի կողմից ՀՀՊԵԿ տուեալների հիմամբ, URL. <https://www.src.am/am/customStatisticsPage?id=128> (մատչում՝ 17.09.2024):

արտահանման հետ նոյնական ապրանքային կառույց: Սա կարող է վկայել այն մասին, որ երկու երկրներն էլ ունեն նմանատիպ արտադրական եւ սպառողական յատկություններ: Այս համընկնումը կարող է նաեւ վկայել որոշակի ապրանքների փոխադարձ մասնագիտացման մասին, ինչը նպաստում է երկրների միջեւ աւելի կայուն եւ փոխշահաւետ առեւտրային յարաբերությունների զարգացմանը: Այնուամենայնիւ, արժէ հաշուի առնել այս իրողութեան բացասական հետեւանքները. մրցակցութեան աճ (ապրանքների նմանութիւնը կարող է յանգեցնել երկրների միջեւ այդ ապրանքների արտադրութեան եւ վաճառքի մրցակցութեան աճին, ինչը կարող է նուազեցնել շահութաբերութիւնը եւ դժուարութիւններ ստեղծել արտադրողների համար) եւ աւելացում արժէքի նուազում (նմանատիպ ապրանքների փոխանակումը կարող է նշանակել, որ երկրները զգալի արժէք չեն աւելացնում արտադրական գործընթացում: Սա կարող է նուազեցնել աշխատատեղերի ստեղծման եւ տնտեսական բարելաւման ներուժը արժէքի աւելացման միջոցով):

Գծապատկեր 15. ՀՀ ներմուծումը ԱՄԷից՝ 2016-23, ապրանքային կառույց⁴⁵

Կենտրոնացուածութեան բարձր մակարդակ են արձանագրում նաեւ ԾԵՀ-ի մնացած երկրներից ներմուծումները (Գծ.ներ 16-20, Աղիսակ 4):

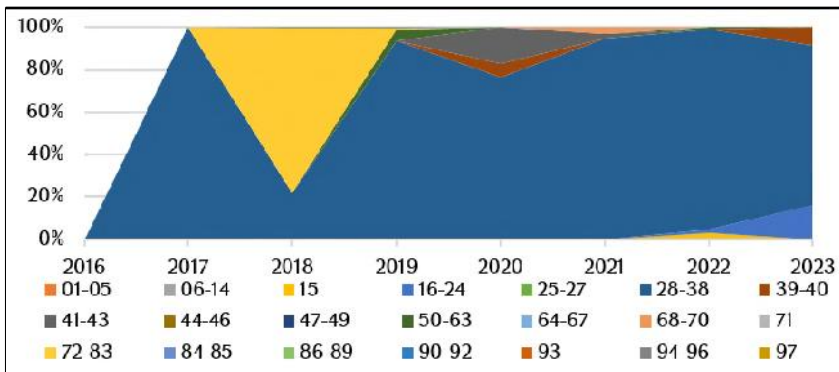
2023ը առանձնացաւ 25-27 ապրանքախմբերի⁴⁶ շեշտակի աճով. 2023ին այն 2 անգամ աւելի էր 2022ի համեմատ, ընդհանուր առմամբ կազմելով 590,000 ԱՄՆ դոլար: Միաժամանակ՝ աւելի է ամրապնդուել 71 ապ-

⁴⁵ Հաշուարկուած է հեղինակի կողմից ՀՀՊԵԿ տուեալների հիմամբ, URL. <https://www.src.am/am/customStatisticsPage?id=128> (մատչում՝ 17.09.2024):

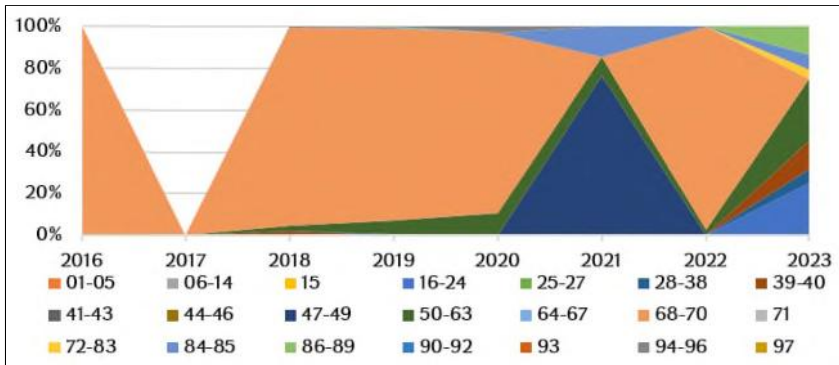
⁴⁶ 25-27 ապրանքախմբեր՝ «հանքային արտադրանք»:

րանքախմբի մասնաբաժինը՝ հասնելով 94,3 տոկոսի: Այս ապրանքախմբի միայն երեք 4-նիշ կոդերին միասին բաժին է հասել 91,4% արտահանում (7108 (58,6%), 7113 (18,5%), 7102 (14,3%)): Այս երեք 4-նիշ կոդերի ապրանքախմբերի աճը 2003-22ի յարաբերակցությամբ եղել է համապատասխանաբար 5; 8,9 եւ 1,6 անգամ: Այս իրողությունը ցոյց է տալիս վերարտահանման բացասական ազդեցությունը եւ է՛լ ավելի մեծ կենտրոնացում 71 ապրանքային խմբի վրայ:

Գծապատկեր 16. ՀՀ ներմուծումը Բահրեյնից՝ 2016-23, ապրանքային կառույց⁴⁷

Գծապատկեր 17. ՀՀ ներմուծումը Քուեյթից՝ 2016-23, ապրանքային կառույց⁴⁸

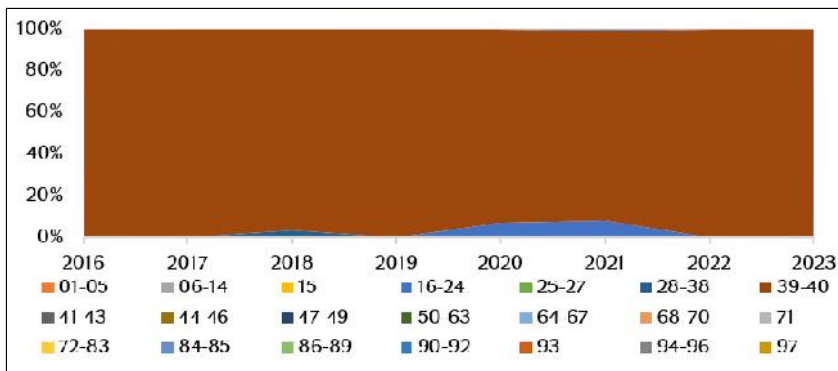
ԾեՀԽ մնացած երկրների դեպքում, բացի Բահրեյնից, որի պարագայում զգալի ընդլայնուել է արտահանման ապրանքային շրջանակը թե՛ արտահանման ծավալների, թե՛ արտահանման կառույցի իմաստով, 2023ին ակնառու փոփոխություններ տեղի չեն ունեցել. արտահանումը դեպի այս

⁴⁷ Հաշուարկուած է հեղինակի կողմից ՀՀՊԵԿ տուեալների հիմամբ, URL. <https://www.src.am/am/customStatisticsPage?id=128> (մատչում 17.09.2024):

⁴⁸ Հաշուարկուած է հեղինակի կողմից ՀՀՊԵԿ տուեալների հիմամբ, URL. <https://www.src.am/am/customStatisticsPage?id=128> (մատչում 17.09.2024):

երկրներ շարունակել է լինել բարձր կենտրոնացում: Ս. Արաբիայի դեպքում ալյումինի արտադրության արտահանման բացարձակ ծավալների նուազմանը զուգահեռ եղել է արժեքային աճ, ինչը պայմանավորում է եղել ալյումինի համաշխարհային գների աճով⁴⁹: Արտահանման ծավալների նուազումը կարող է պայմանավորում լինել ապրանքների նեղ տեսականու վրայ չափազանց մեծ կենտրոնացմամբ: Եթե արտահանումը կենտրոնացած է փոքր քանակությամբ ապրանքների վրայ, ապա այդ ապրանքների պահանջարկի կամ գների ցանկացած տատանում կարող է էական ազդեցություն ունենալ արտահանման ընդհանուր ծավալի եւ եկամուտների վրայ: Այս իրավիճակը կարող է սահմանափակել աճի եւ այլազանման հնարավորությունները՝ ռիսկեր ստեղծելով արտահանման գործունեության կայունության եւ զարգացման համար:

Գծապատկեր 18. ՀՀ ներմուծումը Կատարից՝ 2016-23, ապրանքային կառույց⁵⁰

Ընդհանուր առմամբ, 2023ի ՀՀ արտահանման մեջ 7108 ապրանքային խմբի մասնաբաժինը կազմել է 21,15% (այս ուղղության մեջ ԱՄԷ մասնաբաժինը՝ 71,8%), 7113 ապրանքային խմբինը՝ 5,82% (ԱՄԷի մասնաբաժինը՝ 82,2%), իսկ 7102 ապրանքային խմբինը՝ 6,92% (ԱՄԷի մասնաբաժինը՝ 53,6%)⁵¹: Այս կենտրոնացումը մատնանշում է ՀՀ կախումաժությունը առևտրային գործընկերների եւ ապրանքների նեղ շրջանակից, ինչը կարող է բարձրացնել տնտեսության խոցելիությունն այդ երկրների պահանջարկի կամ քաղաքականության փոփոխությունների հետեւանքով: Այս իրավիճակն ընդգծում է արտահանման ուղղությունների այլազանման եւ արտահանումը ապրանքների տեսականու ընդլայնման անհրաժեշտությունը՝

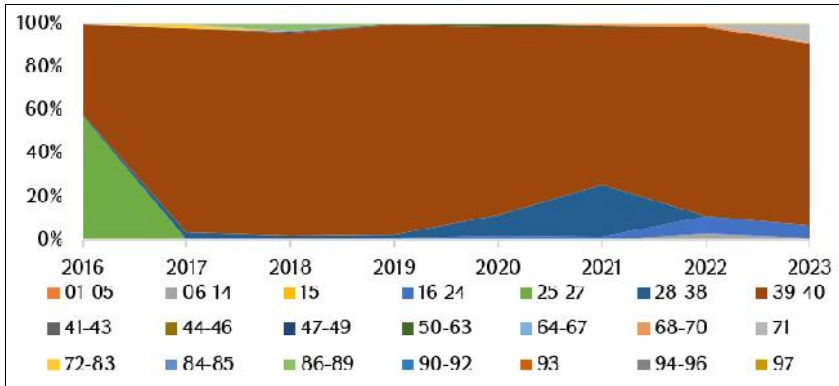
⁴⁹ Aluminum, Market price, Yahoo Finance, URL: <https://finance.yahoo.com/sectors/basic-materials/aluminum/> (մատչում՝ 20.08.2024):

⁵⁰ Հաշուարկում է հեղինակի կողմից ՀՀՊԵԿ տուեալների հիմամբ, URL: <https://www.src.am/am/customStatisticsPage?id=128> (մատչում՝ 17.09.2024):

⁵¹ Հաշուարկում է հեղինակի կողմից ՀՀՊԵԿ տուեալների հիմամբ, URL: <https://www.src.am/am/customStatisticsPage?id=128> (մատչում՝ 23.08.2024):

տնտեսության կայունությունը բարձրացնելու եւ համաշխարհային շուկաներում տատանումների հետ կապուած ռիսկերը նուազեցնելու համար:

Գծապատկեր 19. ՀՀ ներմուծումը Ս. Արաբիայից՝ 2016-23, ապրանքային կառոյց⁵²

Աղիւսակ 4. ԾԵՀԽ մնացած երկրներից ներմուծման կառոյցը (2022 ⁵³)		
Երկիր	ԱՏԳ ԱԱ 4-նիշ կոդ	Արտահանման մէջ մասնաբաժին
Բահրէյն	2826 ⁵⁴	77,7 %
	3303 ⁵⁵	16,9 %
Կատար	3901 ⁵⁶	99,7 %
Սաուդեան Արաբիա	3901	53,7 %
	3902 ⁵⁷	46,2 %
Քուէյթ	7010 ⁵⁸	97,2 %
Օման	3907 ⁵⁹	63,3 %
	0810	37,6 %
	6802 ⁶⁰	29,1 %

⁵² Հաշուարկուած է հեղինակի կողմից ՀՀՊԵԿ տուեալների հիմամբ, URL. <https://www.src.am/am/customStatisticsPage?id=128> (մատչում՝ 17.09.2024):

⁵³ Հաշուարկուած է հեղինակի կողմից ՀՀՊԵԿ տուեալների հիմամբ, URL. <https://www.src.am/am/customStatisticsPage?id=128> (մատչում՝ 22.08.2024):

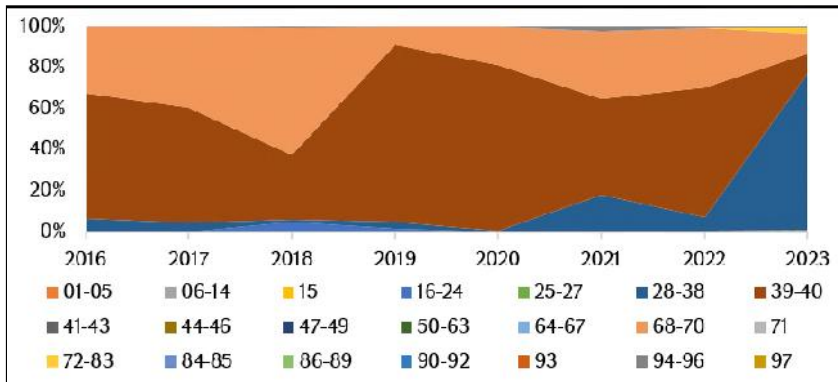
⁵⁴ 2826 ապրանքախումբ՝ «Ֆտորիդներ [ֆտոր քիմիական տարրի եւ այլ տարրի առաջացրած քիմիական միացութիւն], ֆտորոսիլիկատներ, ֆտորալիմինատներ եւ ֆտորի այլ կոմպլեքս աղեր»:

⁵⁵ 3303 ապրանքախումբ՝ «կոսմետիկ միջոցներ, դիմայարդարման միջոցներ եւ մաշկի խնամքի միջոցներ»:

⁵⁶ 3901 ապրանքախումբ՝ «էթիլէնի [C2H4, թոյլ հոտով անգոյն գազ] պոլիմէրներ [պոլիմէրները մեծ մոլեկուլային զանգում ունեցող քիմիական միացութիւններ են՝ բաղկացած բազմաթիւ անգամ կրկնուող ատոմական խմբերից] սկզբնական ձեւերով»:

⁵⁷ 3902 ապրանքախումբ՝ «պրոպիլէնի [C3H6 քիմիական բանաձեւով չազեցած ածխաջրածին] կամ այլ օլեֆինների պոլիմէրներ սկզբնական ձեւերով»:

Գծապատկեր 20. ՀՀ ներմուծումը Օմանից՝ 2016-23, ապրանքային կառույց⁶¹

Ներմուծման ապրանքային կառույցի գծով կարող ենք նշել աելի տարբերակում ապատկեր. այստեղ կրկին առկայ է 71 ապրանքախմբի գերակշռությունը, բայց ոչ այնպիսի ծառայի՝ ինչպիսին արտահանման դեպքում է:

Բացի նիսական ապրանքների արտահանումից կարելի է դիտարկել նաեւ ծառայությունների արտահանումը, որոնց շրջանակում առանձին կարելի է տեղ է գրադեցնում գրասաշրջությունը: Հայաստանի եւ ԾԵՀԵ երկրների միջեւ գրասաշրջության ոլորտը անհաասարաչափ է զարգացած: Այս ոլորտում հիմնական գործընկերը ԱՄԷն է, մինչդեռ ԾԵՀԵի այլ երկրների հետ ուղղակի կանոնաւոր օդանաւային հաղորդակցություն չկայ, բացառութեամբ Դոհա թռիչքների, որոնք տարանցիկ բնոյթ են կրում:

Երեւանից ԱՄԷ կանոնաւոր օդանաւային չուերթ է իրականացում երեք Էմիրությունների՝ Դուբայի, Շարժայի եւ Աբու Դաբիի հետ: Օրական հինգ չուերթ կայ՝ 2ը Աբու Դաբի, 2ը Դուբայ, 1ը Շարժա: Ուղեւորների հիմնական հոսքը ՀՀ քաղաքացիներն են կամ ՀՀում բնակուող օտարերկրացիները: ՀՀ միգրացիոն ծառայութեան տուեալներով՝ երկիրը ԱՄԷի քաղաքացիների համար յայտնի գրասաշրջային ուղղություն չէ: Սակայն հարկ է նշել, որ պաշտօնական վիճակագրությունը հաշուի չի առնում ԱՄԷից ժամանած օտարերկրեայ քաղաքացիների թիւը, իսկ հաշուի առնելով, որ ԱՄԷի

⁵⁸ 7010 ապրանքախումբ՝ «շէր, սրուակներ, սափորներ, կաթսաներ, եւ այլ ապակեայ տարաներ [այն, ինչի մեջ պահում կամ փոխադրում է ապրանքը]»:

⁵⁹ 3907 ապրանքախումբ՝ «Պոլիացետալներ, այլ պարզ պոլիեսթերներ եւ էպոքսիդային խեժեր սկզբնական ձեւերով»:

⁶⁰ 6802 ապրանքախումբ՝ «Քար՝ մշակում (բացի թերթաքարից) յուշարձանների կամ շինարարութեան համար, եւ դրանից արտադրատեսակներ»:

⁶¹ Հաշուարկում է հեղինակի կողմից ՀՀՊԵԿ տուեալների հիմամբ, URL: <https://www.src.am/am/customStatisticsPage?id=128> (մաւոնում՝ 17.09.2024):

ընակչության 88.4%-ը օտարահպատակներ են⁶², նրանց մասնաբաժինը զբոսաշրջային հոսքում նոյնպես զգալի է: Հարկ է նաեւ նշել, որ Դուբայը եւ Դոհան այլընտրանք են դարձել տարանցիկ չուերթերի համար՝ դուրս մղելով Մոսկովային, ինչը կապուած է ՌԴի դէմ պատժամիջոցների հետ:

2023ին մեկնարկել են եղանակային չուերթերը դէպի Սաուդեան Արաբիա (շաբաթական 3 չուերթ)⁶³, սակայն 2024ին չուերթերը չեղարկուել են: Պատճառները՝ անբաւարար պահանջարկն էին, զբոսաշրջական շուկայի բացակայութիւնը, որը կենտրոնացած էր այդ երկրների շուկայի կարիքների վրայ, նաեւ՝ բանակցային սխալները եւ այդ երկրներում մշակութային եւ բիզնէսի առանձնայատկութիւնները հաշուի չառնելը: 2024 Դեկտեմբերից կը գործարկուեն եղանակային չարտըրային չուերթեր դէպի Օման⁶⁴:

ՀՀ եւ ԾԵՀԽ երկրների միջեւ զբոսաշրջային կապերի զարգացումը բնութագրում է ԱՄԷի հետ համագործակցութեան գերակշռութեամբ: Զբոսաշրջային հոսքի վրայ ազդող հիմնական գործօնը տարանցիկ երթուղիների սահմանափակումներն ու առանձնայատկութիւններն են, ինչպէս նաեւ ՀՀի կողմից ոչ բաւարար գովազդային եւ շուկայավարման գործունէութիւնը: Իրավիճակը բարելաւելու համար անհրաժեշտ է աշխուժացնել շուկայավարման գործունէութիւնը, բանակցութիւններ վարելիս հաշուի առնել մշակութային առանձնայատկութիւնները եւ զարգացնել ուղղակի օդային հաղորդակցութիւնը ԾԵՀԽ այլ երկրների հետ:

ԾԵՀԽ ԵՐԿՐՆԵՐ ԱՐՏԱՀԱՆՄԱՆ ԽԹԱՆՄԱՆԸ ՈՒՂՂՈՒՄԸ ՀՀ ՊԵՏԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Հայաստանը պետական մակարդակով տնտեսական համաձայնագրեր ունի ԱՄԷի, Քուէյթի եւ Կատարի հետ, սակայն տնտեսական ոլորտում համանման պաշտօնական համաձայնագրեր չունի ԾԵՀԽ այլ երկրների հետ: Դէպի այդ երկրներ արտահանումն ընդլայնելու համար պետական երաշխիքներն ու նման համաձայնագրերը անհրաժեշտ են՝ ելնելով տարածաշրջանի մշակութային եւ քաղաքական առանձնայատկութիւններից:

ԱՄԷի հետ ՀՀն ունի մի շարք տնտեսական համաձայնագրեր (ՀՀ եւ ԱՄԷի միջեւ քաղաքացիական եւ տնտեսական գործերով փաստաթղթերի յանձնման ապացոյցների ձեռք բերման դատական որոշումների ճանաչման եւ կատարման մասին համաձայնագիր, ՀՀ եւ ԱՄԷ կառավարութիւնների միջեւ առետրատնտեսական եւ արհեստագիտական համագործակ-

⁶² World Bank Data, URL:

<https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.TOTL.ZS?locations=AE> (մատչում՝ 13.09.2024):

⁶³ Saudi Arabia's Flynas airline launches Yerevan-Riyadh flights, Armenpress, <https://armenpress.am/en/article/1113850> (մատչում՝ 13.09.2024):

⁶⁴ Առաջին անգամ ուղիղ չուերթ կ'իրականացուի Երեւանից դէպի Օման, Արմէնպրէսս, <https://armenpress.am/hy/article/1200039>, (մատչում՝ 18.09.2024):

ցութեան մասին համաձայնագիր, ՀՀ գիւղատնտեսութեան նախարարութեան եւ ԱՄԷի շրջակայ միջավայրի եւ ջրային աշբիրների նախարարութեան միջեւ գիւղատնտեսութեան բնագաւառում համագործակցութեան մասին համաձայնագիր), ինչպէս նաեւ 2024 Մայիսի 21ին ստորագրուել է ՀՀ եւ ԱՄԷի կառավարութիւնների միջեւ Արու Դաբիում կայացած առեւտրատնտեսական եւ արհեստագիտական համագործակցութեան համատեղ յանձնաժողովի նիստի արձանագրութիւնը: Միւս կողմից 2019ից գործում է ՀՀ եւ ԱՄԷ կառավարութիւնների միջեւ առեւտրատնտեսական եւ արհեստագիտական գործակցութեան համատեղ յանձնաժողով, որի շրջանակներում պարբերաբար կառավարական հանդիպումներ է անցկացնում: Սա վկայում է տնտեսական յարաբերութիւնների զարգացման մասին:

Ի տարբերութիւն ԱՄԷի հետ համաձայնագրերի Քուէյթի (ՀՀ եւ Քուէյթի Պետութեան կառավարութիւնների միջեւ գիւղատնտեսութեան բնագաւառում համագործակցութեան մասին համաձայնագիր, ՀՀ եւ Քուէյթի պետութեան կառավարութիւնների միջեւ տնտեսական եւ արհեստագիտական համագործակցութեան մասին համաձայնագիր, ՀՀ եւ Քուէյթի Պետութեան կառավարութիւնների միջեւ գիւղատնտեսութեան բնագաւառում 2015-17ի համագործակցութեան գործնական ծրագիր) եւ Կատարի (Համաձայնագիր ՀՀ եւ Կատարի Պետութեան կառավարութիւնների միջեւ առեւտրատնտեսական համագործակցութեան վերաբերեալ, Համաձայնագիր ՀՀ եւ Կատարի Պետութեան կառավարութիւնների միջեւ գիւղատնտեսութեան բնագաւառում համագործակցութեան մասին) դէպքում համաձայնագրերը հիմնականում կենտրոնացած են գիւղատնտեսական արտադրանքի վրայ, ինչը սահմանափակում է ՀՀ արտահանման այլազանումը այդ շուկաներում: Քուէյթի դէպքում 2011ից գործում է Տնտեսական եւ արհեստագիտական համագործակցութեան հայ-քուէյթյան միջկառավարական յանձնաժողով: Առ այսօր տեղի է ունեցել յանձնաժողովի ընդամենը երկու նիստ:

ԾԵՀԽ մակարդակով դիւանագիտական քննարկումները սկսուել են միայն 2023ին⁶⁵, սակայն դեռեւս ոչ մի էական տնտեսական բանակցութիւն չի անցկացուել: Ինչպէս արդէն նշուեց, կառավարութեան համաձայնագրերը վճռորոշ դեր են խաղում ԾԵՀԽ հետ ՀՀ առեւտրի ընդլայնման գործում՝ հաշուի առնելով տարածաշրջանի իւրայատուկ մշակութային եւ քաղաքական դինամիկան, հետեւապէս պէտք է աշխուժացնել ԾԵՀԽ մնացած երկրների հետ համաձայնագրերի կնքման գործընթացը, սկսի արդէն կնքուած համաձայնագրերի շրջանակում ընդլայնել դրանց գործունէութեան դաշտը:

⁶⁵ The meeting of the Minister of Foreign Affairs of Armenia with the GCC Secretary General, MFA official website, https://www.mfa.am/en/press-releases/2023/11/18/mirzoyan_albudaiwi/12347 (մատչում՝ 13.09.2024):

ՀՀ ԵՒ ԾԵՀԽ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ԱՌԵԻՏՐԱՇՐՋԱՆԱՌՈՒԹԵԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

Հիմնուելով ՀՀ եւ ԾԵՀԽ երկրների առեւտրաշրջանառության ներկայ վիճակի վերլուծության վրայ կարելի է առանձնացնել այն հիմնական ապրանքային ուղղությունները, որոնք ունեն զարգացման ներուժ՝ հաշուի առնելով իւրաքանչիւր երկրի առանձնայատկություններն ու կարիքները:

ՀՀ-ից Բահրէյն արտահանման ամենաբարձր ներուժ ունեցող ապրանքները ներառում են թարմ լոլիկը, թանկարժէք մետաղական զարդերը եւ չմշակուած ալիւմինէ փայլաթիթեղը (Գծ. 21):

Դրանց թւում թարմ լոլիկը այս պահին ունի հնարաւոր ներուժի եւ առկայ արտահանման ծաւալների ամենամեծ տարբերութիւնը՝ հնարաւորութիւն տալով յաւելեալ 19,000 ԱՄՆ դոլարի արտահանման աճի⁶⁶: Միեւնոյն ժամանակ, կենդանի ոչխարների եւ այծերի, ինչպէս նաեւ հատապտուղների ապրանքային խմբերի արտահանման փաստացի մակարդակը զգալի գերազանցում է այս ապրանքների իրատեսական եւ հիմնաւորուած արտահանման ծաւալները, ինչը վկայում է արտահանման ծաւալների աւելացման համար առկայ հնարաւորութիւնների օգտագործման անարդիւնաւէտութեան մասին:

ՀՀ-ից Կատար արտահանման ամենաբարձր ներուժ ունեցող արտադրանքը չմշակուած ոսկին եւ տարբեր թանկարժէք մետաղական զարդերն են (Գծ. 22):

Ապրանքախմբերից ներուժի եւ առկայ արտահանման ամենամեծ տարբերութիւնը առկայ է հենց չմշակուած ոսկու ուղղութեամբ, ինչը յաւելեալ 1,3 միլիոն դոլարի արտահանման հնարաւորութիւն է ստեղծում: Կենդանի ոչխարների եւ այծերի արտահանումը, ինչպէս Բահրէյնի դէպքում, զգալի գերազանցում է դրա հիմնաւորուած ծաւալները:

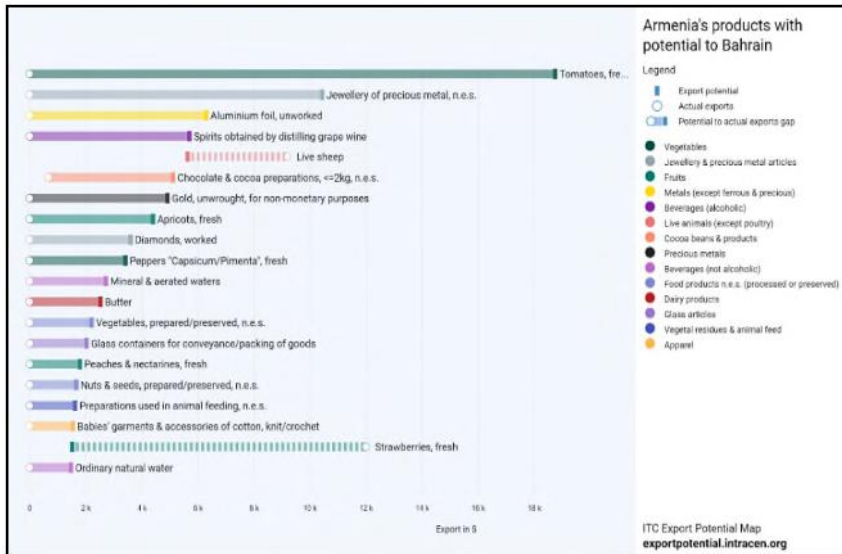
ՀՀ-ից Քուէթ արտահանման ամենաբարձր ներուժով ապրանքները տարբեր թանկարժէք մետաղական զարդերը եւ թարմ լոլիկն են (Գծ. 23): Դրանց թւում տարբեր թանկարժէք մետաղական զարդերը ունեն ամենանշանակալի բացը արտահանման հնարաւորութեան եւ առկայ արտահանման մէջ, ինչը ընդգծում է լրացուցիչ 593,000 ԱՄՆ դոլարի արտահանման կարելիութիւնը: Այս դէպքում նոյնպէս նոյնական իրավիճակ է 0104 ապրանքախմբի մասով:

Այս երկրի դէպքում ամենամեծ հնարաւորութիւնը տալիս է ֆերոմոլիբդէնի արտահանումը՝ յաւելեալ 45,000 դոլարի արտահանման տեսքով:

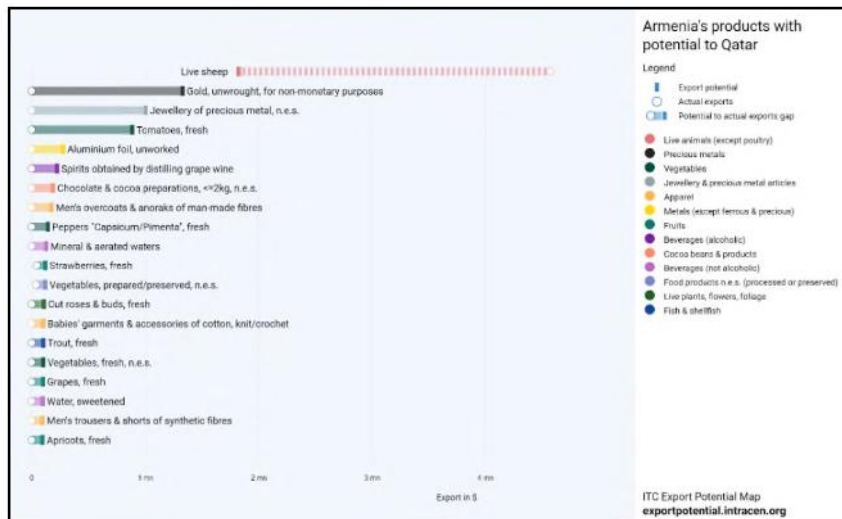
ՀՀ-ն զգալի արտահանման ներուժ ունի դէպի ԱՄԷ՝ յատկապէս բարձրարժէք արտադրանքի որոշակի ոլորտներում (Գծապատկեր 25):

⁶⁶ Յաւելեալ աճի հնարաւորութիւնների հաշուարկը իրականացնում է Միջազգային առեւտրի կենտրոնի հետազօտական թիմը՝ գնահատելով առկայ արտահանման ուղղութիւնները եւ հնարաւոր առկայ աղբիւրները:

Գծապատկեր 21. ՀՀ-ից Բահրեյն արտահանման ներուժի քարտեզ⁶⁷

Գծապատկեր 22. ՀՀ-ից Կատար արտահանման ներուժի քարտեզ⁶⁸

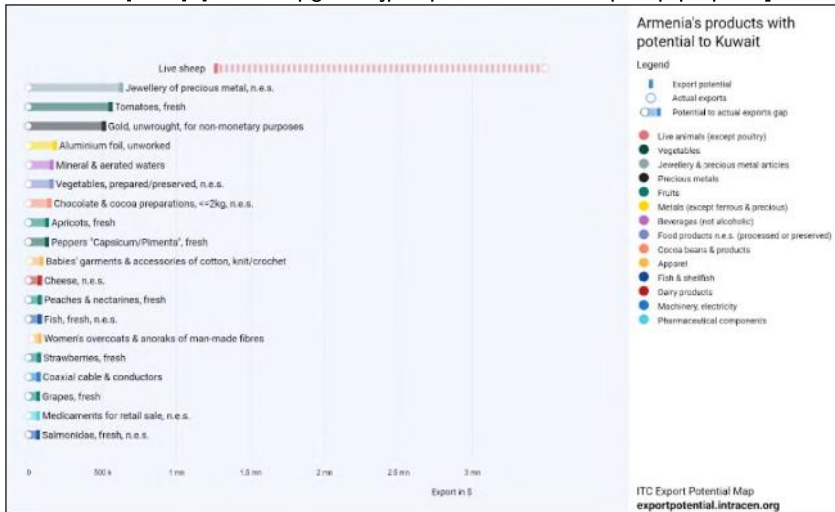

⁶⁷ International Trade Centre, Export Potential Map, URL: <https://exportpotential.intracen.org/en/> (մասշտաբ՝ 24.08.2024):

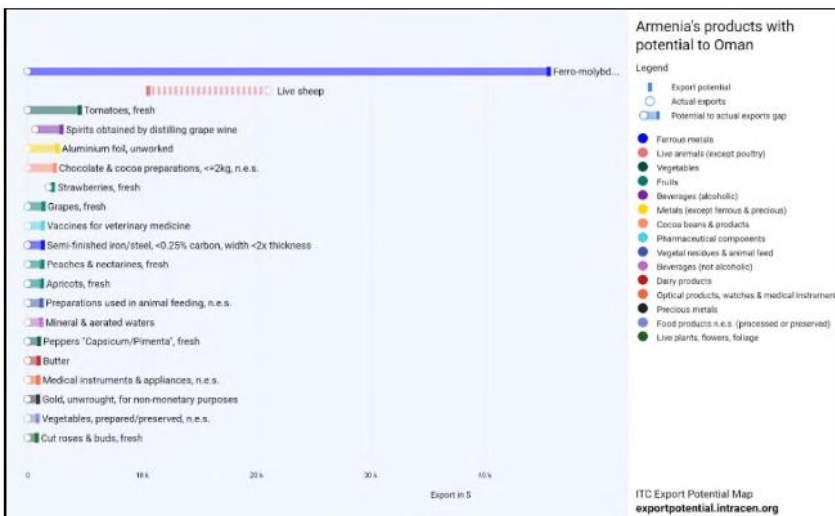
⁶⁸ International Trade Centre, Export Potential Map, URL: <https://exportpotential.intracen.org/en/> (մասշտաբ՝ 24.08.2024):

ՀՀից Օման արտահանման ամենաբարձր ներուժ ունեցող արտադրանքը ներառում է ֆերոմոլիբդենը եւ թարմ լոլիկը (Գծ. 24):

Գծապատկեր 23. ՀՀից Քուվեյթ արտահանման ներուժի քարտեզ⁶⁹

Գծապատկեր 24. ՀՀից Օման արտահանման ներուժի քարտեզ⁷⁰

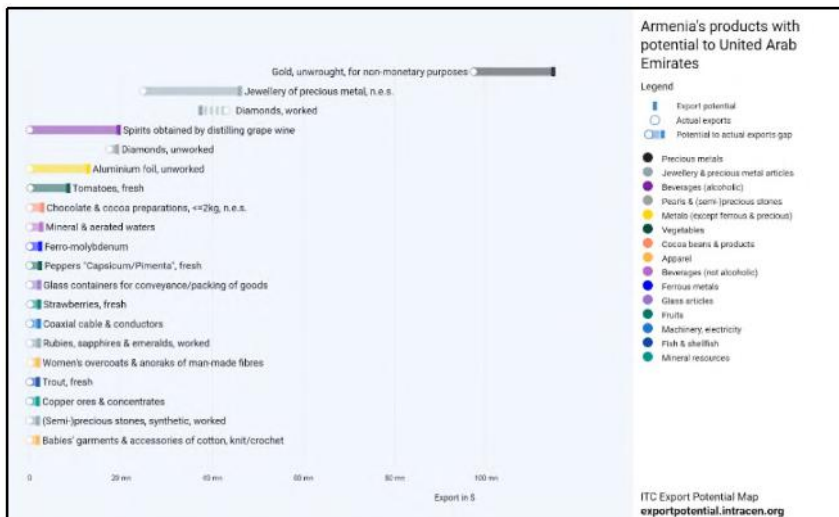
Ամենամեծ ներուժ ունեցող ապրանքների թումն են չմշակուած ոսկին, թանկարժեք մետաղներից պատրաստուած զարդերը եւ վերամշակուած ա-

⁶⁹ International Trade Centre, Export Potential Map, URL: <https://exportpotential.intracen.org/en/> (մատչւում՝ 24.08.2024):

⁷⁰ International Trade Centre, Export Potential Map, URL: <https://exportpotential.intracen.org/en/> (մատչւում՝ 24.08.2024):

դամանդները: Թանկարժեք մետաղներից պատրաստուած ոսկերչական իրերի ուղղությամբ ունի յաւելեալ 20 միլիոն դոլարի արտահանման հնարաւորութիւն: Սա ընդգծում է ՀՀ-ի համար ԱՄԷ-ի շքեղ ապրանքների շուկայում իր դիրքերն ամրապնդելու առանցքային հնարաւորութիւնը, որտեղ բարձրորակ ապրանքների պահանջարկը շարունակում է բարձր մնալ: Բացի շքեղ ապրանքներից, ՀՀ-ն այլ ոլորտներում ունի զգալի չիրացուած արտահանման ներուժ: Օրինակ՝ խաղողի գինու թորումից ստացուած սպիրտային խմիչքները 18 մլն դոլար արժողութեամբ լրացուցիչ արտահանման հնարաւորութիւն ունեն, ինչը վկայում է ԱՄԷ-ում հայկական ակոհոլային խմիչքների զարգացման հեռանկարների մասին: Գիւղատնտեսութեան ոլորտը նոյնպէս հնարաւորութիւններ է պարունակում. թարմ լոլիկի դէպքում առկայ է 7,2 միլիոն դոլարի չիրացուած արտահանման ներուժ: Բացի այդ, շոկոլատին ու կակաօն, - յատկապէս 2 կգ կամ անելի քիչ քանակութեամբ փաթեթաւորուած տարբերակում - ունեն 1,7 մլն ԱՄՆ դոլարի չիրացուած ներուժ, ինչը խօսում է այն մասին, որ ՀՀ-ն կարող է ընդլայնել իր ներկայութիւնը ԱՄԷ-ի հրուշակեղէնի շուկայում: Ընդհակառակը, տուեալները ցոյց են տալիս, որ ՀՀ-ից մշակուած ադամանդների ընթացիկ արտահանումը գերազանցում է շուկայի հիմնաւորուած պահանջարկը: Սա խօսում է այն մասին, որ չնայած ՀՀ-ն յաջողութեամբ մուտք է գործել ԱՄԷ-ի ադամանդի շուկայ, հնարաւոր է՝ անհրաժեշտ վերանայել սեփական ռազմավարութիւնը՝ գերյագեցումից խուսափելու եւ արտահանումը կայուն շուկայական հնարաւորութիւններին համապատասխանեցնելու համար:

Գծապատկեր 25. ՀՀ-ից ԱՄԷ արտահանման ներուժի քարտէզ⁷¹

⁷¹ International Trade Centre, Export Potential Map, URL: <https://exportpotential.intracen.org/en/> (մասշտաբ՝ 24.08.2024):

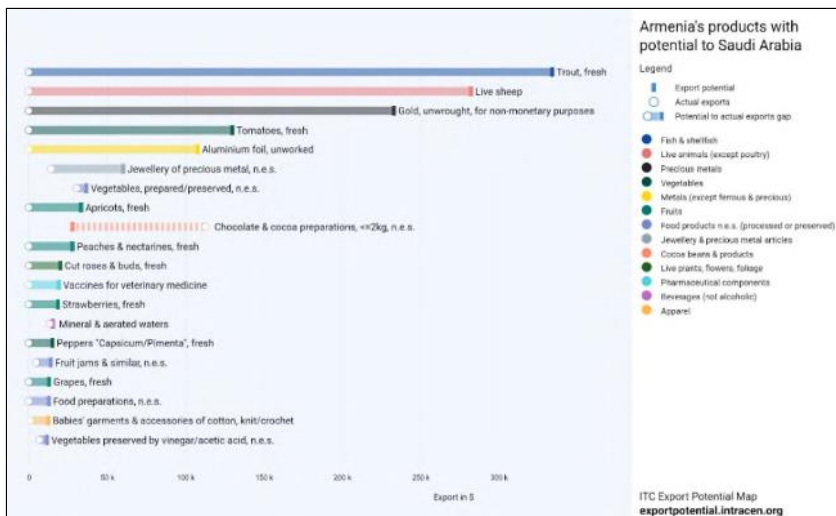
Այսպիսով կենտրոնանալով շքեղ ապրանքների վրայ, ինչպիսիք՝ զարդերը, եւ ընդլայնելով իր ներկայութիւնը այնպիսի ոլորտներում, ինչպիսիք են ոգելից խմիչքները, թարմ արտադրանքը եւ հրուշակեղէնը, ՀՀ-ն կարող է զգալիօրէն աւելացնել իր արտահանման եկամուտները՝ 2022ի նկատմամբ մինչեւ 10%ի չափով: Այս ռազմավարութիւնը ոչ միայն կ'ամրապնդի ՀՀ տնտեսական կապերը ԱՄԷի հետ, այլեւ կը նպաստի նրա արտահանման ապրանքային կառոյցի այլազանմանը, ինչը էական գործօն է տնտեսական կայունութեան եւ աճի պահպանման համար: Սակայն անհրաժեշտ է զգուշաւոր մօտեցում այնպիսի ոլորտներում, ինչպիսին է ադամանդի առեւտուրը, որտեղ ընթացիկ արտահանումն արդէն գերազանցում է շուկայական ներուժը, որպէսզի երաշխաւորուի, որ ՀՀ արտահանման գործունէութիւնը երկարաժամկետ հեռանկարում կը լինի շահաւէտ եւ կայուն:

Հաշուի առնելով Ս. Արաբիայի՝ որպէս ԾԵՀ-ն խոշորագոյն տնտեսութեան կարգավիճակը եւ նրա առանցքային դերը տարածաշրջանի տնտեսական քաղաքականութեան ձեւաւորման գործում, ՀՀ արտահանման ռազմավարութիւնը պէտք է յատուկ ուշադրութիւն դարձնի այդ շուկային: Ս. Արաբիայի զգալի տնտեսական ազդեցութիւնը եւ տարածաշրջանում առաջնորդի ռազմավարական դիրքը այն դարձնում են կարեւոր գործընկեր ցանկացած երկրի համար, որը ձգտում է հաստատել կամ ընդլայնել իր տնտեսական ներկայութիւնը Մերձավոր Արեւելքում: Լինելով ԾԵՀ-ի ամենախոշոր տնտեսութիւնը՝ Ս. Արաբիան առաջարկում է լայն եւ բազմազան շուկայ, որը բնութագրում է բարձր գնողունակութեամբ, աճող միջին խաւի առկայութեամբ եւ ներմուծուող ապրանքների մեծ պահանջարկով, յատկապէս այն ոլորտներում, որտեղ ՀՀ-ն ցոյց է տուել մրցակցային առաւելութիւններ: Թագաւորութեան շարունակական տնտեսական այլազանման ջանքերը, որոնք ամրապնդում են նրա Vision 2030 նախաձեռնութեամբ⁷², լրացուցիչ հնարաւորութիւններ են ընձեռում ՀՀ-ին ներկայութիւն ապահովելու այնպիսի ոլորտներում, ինչպիսիք են շքեղ ապրանքները, գիւղատնտեսական արտադրանքը եւ բարձր արհեստագիտական արտադրութիւնը: Այս ոլորտները համապատասխանում են Ս. Արաբիայի շուկայի նոր կարիքներին եւ հեռանկարներին: Աւելին, Ս. Արաբիայի առաջնորդութիւնը տարածաշրջանի տնտեսական քաղաքականութեան մշակման գործում է՛լ աւելի է ընդգծում Թագաւորութեան հետ տնտեսական կապերի խորացման կարեւորութիւնը: Ամրապնդելով Ս. Արաբիայի հետ առեւտրային յարաբերութիւնները՝ ՀՀ-ն կարող է աւելի շահաւէտ մուտք ունենալ ոչ միայն Ս. Արաբ-

⁷² Սաութեան տեսլական 2030ը Սաութեան Արաբիայի Թագաւորութեան կողմից մեկնարկած կառավարական ծրագիր է, որի նպատակն է հասնել տնտեսական, ընկերային եւ մշակութային բազմազանման մեծացման նպատակին՝ սաութեան թագաժառանգ եւ վարչապետ Մուհամմադ իբն Սալման ալ Սաուդի տեսլականին համապատասխան: Այն առաջին անգամ յայտարարուել է 2016 Ապրիլի 25ին Սաութեան Արաբիայի կառավարութեան կողմից:

իայն շուկայ, այլև ամբողջական ԾԵՀ տարածաշրջան: Այս ռազմավարական մոտեցումը թույլ կը տայ ՀՀ-ին միանալ ԾԵՀ շրջանակներում փոխկապակցված տնտեսական ցանցերին՝ ուժեղացնելով իր արտահանման ներուժը միջանի անդամ պետություններում: Այս գործոնների լոյսի ներքոյ Ս. Արաբիայի նկատմամբ արտահանման նպատակային ռազմավարությունը ոչ միայն կը մեծացնի ՀՀ առևտրի ծավալները, այլև կը բարձրացնի նրա աշխարհաքաղաքական նշանակությունը տարածաշրջանում: Օգտագործելով Ս. Արաբիայի տնտեսական վիճակի եւ տարածաշրջանային ազդեցութեան ընձեռած հնարաւորութիւնները՝ ՀՀ-ն կարող է դիրքաւորուել որպէս Մերձաւոր Արեւելքում կարեւոր տնտեսական դերակատար՝ հնարաւորութիւն ստեղծելով ապահովել կայուն տնտեսական աճ եւ այլազանել սեփական արտահանման ուղղությունները:

Գծապատկեր 26. ՀՀ-ից Սաուդեան Արաբիա արտահանման ներուժի քարտեզ⁷³

ՀՀ-ից Ս. Արաբիա արտահանման ամենամեծ ներուժով ապրանքները ներառում են թարմ իշխանը, կենդանի ոչխարները եւ չմշակուած ոսկին (Գծ. 26):

Դրանց թում թարմ իշխանը ներկայացնում է ամենաէական հնարաւորութիւնը՝ 331,000 ԱՄՆ դոլարի չիրացուած արտահանման ներուժով: Նոյնպէս, կենդանի ոչխարներն ունեն 279,000 ԱՄՆ դոլարի ներուժ, իսկ չմշակուած ոսկին կարող է բերել լրացուցիչ 230,000 ԱՄՆ դոլարի արտահանում: Զգալի ներուժ ունեցող այլ ապրանքներ ներառում են թարմ լոլիկը՝ 127,000 ԱՄՆ դոլարի ներուժով, չմշակուած ալիւմինէ փայլաթիթեղը՝

⁷³ International Trade Centre, Export Potential Map, URL: <https://exportpotential.intracen.org/en/> (մատչում՝ 24.08.2024):

105,000 ԱՄՆ դոլարով, եւ թարմ ծիրանը եւ դեղձը՝ 55,000 ԱՄՆ դոլարով: Բացի այդ, անասնաբուժական բժշկութեան պատուաստանիւթերն ունեն 16,000 ԱՄՆ դոլարի արտահանման ներուժ:

Կարեւոր է նշել, որ այս ապրանքատեսակները դեռեւս չեն արտահանուել ՀՀ-ից Ս. Արաբիա, ինչը զգալի հնարաւորութիւն է հայկական *բիզնէսի* համար նոր շուկաներ մուտք գործելու համար: Սա ոչ միայն կ'այլազանի ՀՀ արտահանման կառոյցը դէպի Ս. Արաբիա, այլեւ կը նուազեցնի երկրի կախումաւորութիւնը աւանդական շուկաներից, ինչպիսին է Ռուսաստանը: Օրինակ, թարմ ծիրանի եւ դեղձի արտահանումը Ս. Արաբիա կարող էր յատկապէս շահաւէտ լինել ՀՀ գիւղատնտեսութեան ոլորտի համար, որը մեծապէս կախումաւ է ռուսական շուկայից:

Միւս կողմից, հարկ է նշել, որ շոկոլադի եւ կակաոյի արտադրանքի արտահանումը արդէն գերազանցել է իր ներուժը. չնայած այս տեսականու արտահանման հաւանական արժէքը գնահատուած է 25,000 ԱՄՆ դոլար, իրական արտահանումը հասել է 113,000 ԱՄՆ դոլարի: Սա վկայում է շուկայի յաջող ներթափանցման մասին, բայց նաեւ ենթադրում է, որ ապագայ ջանքերը պէտք է կենտրոնանան արտահանման հաւասարակշռման վրայ՝ շուկայի կայուն պահանջարկին համապատասխանելու համար:

ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԱԽՈՐՈՒՄ ԵՒ ԽՈՉԸՆԴՈՏՆԵՐ

ԾԵՀԽ երկրներ արտահանումը վերլուծելիս պարզ է դառնում, որ ամբողջ տարածաշրջանում պահանջարկ ունեցող ապրանքների տեսակները բաւականին նման են: Այս ընդհանրութիւնը ենթադրում է, որ ՀՀ-ն կարող է ամբողջական արտահանման ռազմավարութիւն մշակել ողջ ԾԵՀԽ-ի համար, քանի որ մի երկրում յաջողութեան հնարաւորութիւն ունեցող արտադրանքը, ամենայն հաւանականութեամբ, շուկայ կը գտնի միւս երկրներում:

Աւելին, ԾԵՀԽ-ում կարգաւորող միջավայրը որոշակի առաւելութիւններ է առաջարկում արտահանողներին: Երբ հայկական արտադրանքը համապատասխանում է ԾԵՀԽ-ի մէկ երկրում արտօնագրման կամ թոյլտուութեան անհրաժեշտ պահանջներին, այն յաճախ աւելի հեշտ հասանելիութիւն է ստանում ամբողջ տարածաշրջանին: Դա պայմանաւորուած է տնտեսական համաձայնագրերով եւ ԾԵՀԽ-ում ներդաշնակեցումաւ պահանջներով, որոնք հեշտացնում են դաշինքի շրջանակներում միջանի երկրներ արտահանման գործընթացը: Արդիւնքում, հայկական ձեռնարկութիւնները կարող են օգտագործել այս միասնական պահանջները ԾԵՀԽ շուկայ աւելի արդիւնաւէտ մուտք գործելու համար՝ կրճատելով իրաքանչիւր երկրի համար առանձին կանոնների պահպանման հետ կապուած ժամանակը եւ ծախսերը:

Այնուամենայնիւ, չնայած այս առաւելութիւններին, կան զգալի խնդիրներ, որոնք կարող են խանգարել հայկական արտահանման աճին դէպի ԾԵՀԽ երկրներ: Հիմնական խոչընդոտներից է ԾԵՀԽ շուկայում բաւակա-

նին մեծ մրցակցութիւնը: Տարածաշրջանի շատ երկրներ արդէն լաւ ձեւաւորուած առեւտրային յարաբերութիւններ ունեն համաշխարհային այլ մատակարարների հետ, ինչը դժուարացնում է հայկական արտադրանքի մուտքը այս շուկայ: ՀՀ արտահանողները պէտք է ոչ միայն համապատասխանեն, այլեւ յաճախ գերազանցեն առկայ մատակարարների որակն ու գնային առաջարկները՝ շուկայի մասնաբաժին ձեռք բերելու համար:

Ճանապարհային ենթակառոյցի հետ կապուած խնդիրները նոյնպէս էական խոչընդոտ են հանդիսանում: ԾԵՀԽ երկրների եւ ՀՀի միջեւ հեռաւորութիւնը յաւելեալ ճանապարհային ծախսերի պատճառ է, ինչը պակասեցնում է հայկական արտադրանքի մրցունակութիւնը: Միւս կողմից մեծ հեռաւորութեան հանգամանքը յաւելեալ ծանրաբեռնուածութիւն է ստեղծում արդիւնաւէտ կառավարման իմաստով, երբ կարելի է նշանակութիւն ունի արտադրանքի որակի պահպանումը եւ ժամանակին առաքումը: Այս հանգամանքը նոյնպէս կարող է մեծացնել կանխատեսուող ծախսերը՝ նըւազեցնելով հայկական արտադրանքի մրցունակութիւնը ԾԵՀԽ շուկայում:

Բացի այդ, չնայած ԾԵՀԽի վերահսկողական կարգաւորումները ներդաշնակեցուած են, դրանք շատ խիստ են. հայ արտահանողները պէտք է երաշխաւորեն իրենց արտադրանքի համապատասխանումը ԾԵՀԽ երկրների կողմից պահանջուող որակի եւ անվտանգութեան բարձր չափանիշերին: Սա կարող է պահանջել լրացուցիչ ներդրումներ արտադրական գործընթացներում, որոնք կարող են ժամանակատար եւ ծախսատար լինել:

Մշակութային տարբերութիւնները եւ շուկայական նախասիրութիւնները եւս պէտք է հաշուի առնուեն հայ արտահանողների կողմից: ԾԵՀԽ երկրների շուկաներն ունեն յատուկ սպառողական ճաշակներ եւ ակնկալիքներ, որոնք կարող են տարբերուել ՀՀի աւանդական շուկաներից: Յաջողութեան համար կարելի է ապրանքների եւ շուկայավարման ռազմավարութիւնների յարմարեցումը տեղական նախասիրութիւններին: Այս պահանջի չկատարումը կարող է յանգեցնել հայկական արտադրանքի սահմանափակ տարածմանը, նոյնիսկ եթէ դրանք համապատասխանում են արհեստագիտական եւ այլ պահանջներին:

ՀՀ ԵՒ ԾԵՀԽ ԵՐԿՐՆԵՐԻ ՄԻՋԵՒ ՆԵՐԴՐՈՒՄՆԵՐԸ

ՀՀ եւ ԾԵՀԽ երկրների միջեւ երկկողմ յարաբերութիւնների յաջորդ կարելի է բաղադրիչը ներդրումներն են: Ներդրումային հոսքերը առանցքային դեր են խաղում տնտեսական կապերի ամրապնդման գործում՝ նպաստելով ոչ միայն ապրանքաշրջանառութեան աւելացմանը, այլեւ ենթակառոյցների, արտադրական միջոցների եւ մարդկային դրամագլխի զարգացմանը: ՀՀի համար ԾԵՀԽ երկրներից օտարերկրեայ ներդրումների ներգրաւումը կարող է հզօր խթան հանդիսանալ տնտեսական աճի եւ տնտեսութեան այլազանեցման համար: Այս տարածաշրջանից ներդրումները կարող են նպաստել այնպիսի առանցքային ոլորտների զարգացմանը, ինչպի-

սիք են տեղեկատվական արհեստագիտությունները, գիտատնտեսությունը, զբոսաշրջությունը եւ բարձր արեւելացում արժէք ունեցող ապրանքների արտադրությունը: Իր հերթին, հայկական տնտեսությունը, ունենալով բարձր որակաւորում ունեցող աշխատուժ եւ Եւրոպայի եւ Ասիայի միջեւ առեւտրային ուղիների խաչմերուկում գտնուող աշխարհագրական դիրք, կարող է ԾԵՀԽ երկրներին առաջարկել ներդրումների գրաւիչ հնարաւորութիւններ, ներառեալ նոր շուկաների հասանելիութիւնը եւ սեփական տնտեսութիւնների այլազանեցման հնարաւորութիւնը:

ԾԵՀԽ երկրներից օտարերկրեայ ուղղակի ներդրումների (ՕՈւՆ) ուսումնասիրութիւնը ցոյց է տալիս, որ դրանք հիմնականում եկել են ԱՄԷից. եթէ 1988-97ին ԱՄԷից օտարերկրեայ ուղղակի ներդրումների զուտ հոսքը կազմել է ՀՀ եկող ամբողջ հոսքի 2,39 տոկոսը, ապա 2023ին այն հասել է 39,84 տոկոսի (100,77 միլիոն ԱՄՆ դոլար) (Գձ. 27):

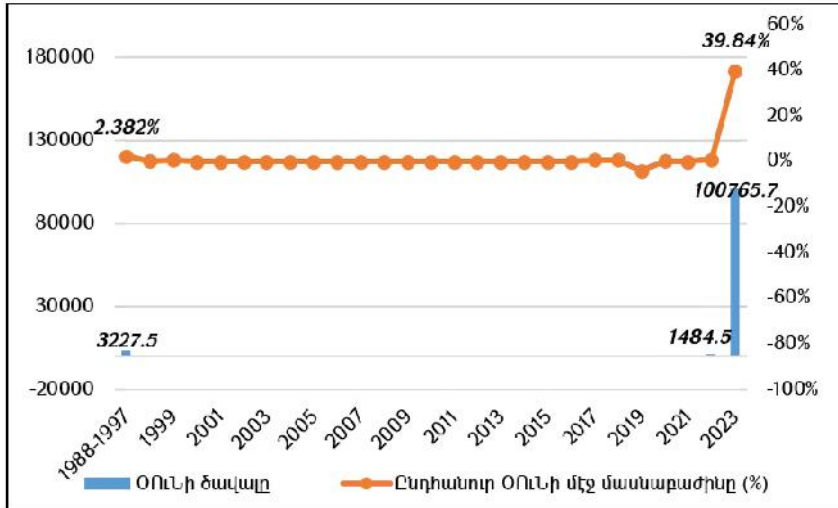
ԱՄԷ ներդրումների հետ կապուած պէտք է ընդգծել, որ վերջինիս խոշոր ներդրումային ծրագրերից է Masdar ընկերութեան հետ համատեղ իրականացուող AYG-1 Solar Photovoltaic plant⁷⁴: 2021ի Նոյեմբերին Masdarը համաձայնագիր է ստորագրել ՀՀ կառավարութեան հետ Արագածոտնի մարզում՝ Թալինի եւ Դաշտաղէմի միջեւ, 200 ՄՎտ հզօրութեամբ արեւային ֆոտովոլտային (PV) էլեկտրակայանի մշակման վերաբերեալ: Սա լինելու է արեւային ուժանիւթի խոշորագոյն նախագիծը ՀՀում (այն հնարաւորութիւն է ունենալու ելեկտրութիւն արտադրել արեւի քան 280,000 տուն), ընդգրկելով արեւի քան 500 հա ոչ գիւղատնտեսական հողեր եւ ստեղծելով բազմաթիւ աշխատատեղեր: Masdar ընկերութեանն է պատկանում ընկերութեան 85%ը, իսկ ՀՀ ազգային շահերի հիմնադրամին (ANIF)՝ 15%ը: Ծրագիրն աջակցում է ՀՀի՝ վերականգնող ուժանիւթի աղբիւրների արեւելացման եւ ներմուծող նախքից եւ զագից կախումաւորութեան նուազեցման նպատակին, օգտագործելով երկրի արեւային ուժանիւթի զգալի ներուժը: Այս պահին մի կողմից ընթանում են ծրագրի շրջակայ միջավայրի վրայ ազդեցութեան գնահատման գործընթացը⁷⁵, միւս կողմից ծրագրի համաֆինանսաւորողների ընտրութեան գործընթացը⁷⁶:

⁷⁴ AYG-1 Solar Photovoltaic plant, URL: <https://masdar.ae/en/renewables/our-projects/ayg-1-solar-photovoltaic-plant> (մատչում՝ 06.08.2024):

⁷⁵ Մօտենում է աւարտին «Այգ-1» արեւային կայանի կառուցման հետ կապուած ՇՄԱԳ գործընթացը, B24 լրատուական, 13 Ապրիլի 2023, <https://b24.am/business/358011.html>, (մատչում՝ 18.09.2024):

⁷⁶ «Այգ-1» արեւային կայանի կառուցման ծրագրի ֆինանսաւորմամբ հետաքրքրուած կառույցների ներկայացուցիչներն այցելել են Հայաստան, Հետք լրատուական, 10 Յուլիսի 2023, <https://www.hetq.am/hy/article/157962> (մատչում՝ 18.09.2024):

Գծապատկեր 27. ԱՄԷից օտարերկրեայ ուղղակի ներդրումների զուտ հոսքը ՀՀ ընդհանուր ՕՈւՆի մէջ, տոկոսով՝ 1988-2023⁷⁷

2023ին ԱՄԷից ՀՀում ներդրումների առիւծի բաժինը ապահովւած յաջորդ նախագիծը Fly Arna նախագիծն էր, որը ստեղծուել էր 2021ի Յուլիսին ԱՄԷում տեղակայուած Air Arabiaի եւ ՀՀ ազգային շահերի հիմնադրամի կողմից, որը պէտք է դառնար ՀՀի առաջատար ներքին օդանաւային ընկերութիւնը: Իւրաքանչիւր գործընկեր ձեռնարկութիւնում ներդրել է 4,4 մլրդ դրամ (11 մլն ԱՄՆ դոլար):

Չնայած 15 ինքնաթիռներից բաղկացած կազմի նախնական ծրագրերին, Fly Arna-ն վարձել է ընդամենը երկու ինքնաթիռ. մէկ ինքնաթիռ հանուել է ՀՀ քաղաքացիական օդանաւերի գրանցամատեանից եւ տեղափոխուել է Հնդկաստան: Յունուարի 16ին Fly Arna-ն դադարեցրել է բոլոր թռիչքները «գործառնական փոփոխութիւնների» պատճառով⁷⁸:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐ

ՀՀ բաց ու փոքր տնտեսութեան համար, չափազանց կարեւոր է այլազանել արտահանումը թէ՛ ապրանքախմբով, թէ՛ գործընկեր երկրներով: Դա պայմանաւորուած է առեւտրի դրական մնացորդի պահպանման անհրաժեշտութեամբ, ինչը տնտեսական կայունութեան եւ աճի հիմնական գործօնն է: ՀՀ արտահանման ներկայ կառոյցը բնութագրուում է ապրանք-

⁷⁷ Հաշուարկուած է հեղինակի կողմից ՀՀ Կենտրոնական բանկի տուեալների հիմամբ, URL. <https://www.cba.am/am/SitePages/statexternalsector.aspx> (մատչում՝ 23.08.2024):

⁷⁸ Gayane Saribekian, «Armenia's 'National Airline' Loses Operating License», March 19, 2024, Azatutyun, <https://www.azatutyun.am/a/32869066.html> (մատչում՝ 06.08.2024):

ների նեղ շրջանակի վրայ բարձր կենտրոնացմամբ եւ ԾԵՀԽի հետ գործակցության առումով, մասնատրապէս ԱՄԷից կախումաւ: Այս կենտրոնացումը որոշակի ռիսկեր է պարունակում, յատկապէս համաշխարհային տնտեսական անկայունութեան պայմաններում, երբ որոշակի ապրանքների կամ քաղաքական գործօնների պահանջարկի փոփոխութիւնները կարող են կտրուկ նուազեցնել արտահանման ծաւալները, բացասաբար ազդել առեւտրային հաշուեկշռի վրայ: Բացի այդ, ՀՀ արտահանման ներկայ կառոյցը թոյլ կողմնորոշուած է բարձր անելացում արժէքով արտադրանքի վրայ, ինչը սահմանափակում է երկրի տնտեսութեան աճի եւ զարգացման ներուժը: Կայուն տնտեսական զարգացման համար անհրաժեշտ է անելացնել անելացում արժէքով արտադրանքի մասնաբաժինը ընդհանուր արտահանման մէջ, ինչը թոյլ կը տայ ՀՀ-ին պակաս խոցելի դառնալ արտաքին տնտեսական եւ քաղաքական ցնցումների նկատմամբ: ԾԵՀԽի պետութիւնների հետ ՀՀ առեւտրային յարաբերութիւններն ընդհանուր առմամբ նոյնպէս թոյլ զարգացած են եւ հիմնականում կենտրոնացած են ԱՄԷի վրայ. ընդ որում այդ գործակցութիւնն ընդգրկում է ապրանքների շատ նեղ շրջանակ: Այս իրավիճակը սահմանափակում է առեւտրային կապերի ընդլայնման եւ արտահանման անելի հաւասարակշռուած եւ կայուն կառոյցի ստեղծման հնարաւորութիւնները:

Չնայած ԾԵՀԽ երկրներում ապրանքների պահանջարկի նմանութիւնը ռազմավարական առաւելութիւն է տալիս արտահանման միասնական մօտեցում մշակելու համար, հայ արտահանողները բախում են մի շարք խնդիրների, որոնք պէտք է լուծուեն այդ շուկայ ամբողջութեամբ մուտք գործելու համար: Կոշտ մրցակցութեան յաղթահարումը, ճանապարհային ենթակառոյցների բարձր ծախսերի կառավարումը, խիստ կանոնակարգերի կիրառումը, տեղական սպառողների նախասիրութիւններին յարմարուելը յաջողութեան կարեւորագոյն գործօններ են: Արդիւնաւետօրէն յաղթահարելով այս խոչընդոտները՝ ՀՀ-ն կարող է ուժեղացնել իր արտահանման ներկայութիւնը ԾԵՀԽում՝ նպաստելով այնտեղ իր տնտեսական կապերի ամրապնդմանը եւ արտահանման շուկաների այլազանեցմանը:

Հաշուի առնելով ՀՀ եւ ԾԵՀԽ գործակցութեան խորհրդի երկրների տնտեսական կապերը եւ ներդրումային հոսքերի ներկայ ծաւալը, կարելի է առանձնացնել 5 հիմնական ռազմավարական ուղղութիւն, որոնց իրագործումը անհրաժեշտ է ՀՀ ներկայութիւնը այս շուկայում ընդլայնելու համար:

1) Մուտք գործել շուկայ եւ ընդլայնել ապրանքային ներկայացումութիւնը. ՀՀ-ն պէտք է օգտագործի իր արտադրանքի ուժեղ կողմերը եւ տարածաշրջանում զարգացող շուկաների հնարաւորութիւնները: Ուշադրութեան կենտրոնում պէտք է լինեն բարձր ներուժով արտադրանքները՝ թարմ իշխանը, կենդանի ոչխարները, հում ոսկին..., նաեւ՝ արտահանման զգալի չիրացուած ներուժ ունեցող այլ ապրանքներ (թարմ լոլիկ, ծիրան...): Պարզելով եւ թիրախաւորելով այն ոլորտները, որտեղ ՀՀ-ն ունի մրցակ-

ցային առաելություններ, ինչպիսիք են վերականգնող ուժանիւթը եւ գիւղատնտեսական արտադրանքները, երկիրը կարող է արդիւնաւէտօրէն դիրքաւորուել ԾԵՀԽ շուկայում: Շուկայ մուտքը հեշտացնելու համար ՀՀն պէտք է ռազմավարական գործընկերութիւն հաստատի ԾԵՀԽ երկրներում տեղական ներկայացուցչութիւնների եւ բիզնէսների հետ: Նման քաղաքականութիւնը կարող է բարելաւել շուկայի հասանելիութիւնը, նուազեցնել ռիսկերը եւ հնարաւորութիւն ստեղծել օգտագործելու տեղական փորձը: Գործընկերութիւնը նաեւ կ'օգնի ՀՀ *բիզնէսներին* կողմնորոշուել տեղի շուկայի բարդ շարժընթացներում եւ կարգաւորող միջավայրում:

2) Համապատասխանել կարգաւորումների շրջանակին. ԾԵՀԽում կարգաւորող միջավայրը ստեղծում է եւ հնարաւորութիւններ, եւ մարտահրաւերներ: ՀՀն պէտք է օգտագործի տարածաշրջանի միասնական կարգաւորիչ շրջանակը՝ պարզեցնելու արտահանման գործընթացները եւ մուտք գործելու ԾԵՀԽի բազմաթիւ շուկաներ վկայագրերի կամ արտօնագրերի մէկ փաթեթի միջոցով: ՀՀ արտադրանքի ԾԵՀԽ երկրների որակի եւ անվտանգութեան խիստ չափանիշերին համապատասխանութեան ապահովումը կարեւոր նշանակութիւն կ'ունենայ շուկայ յաջող մուտքի եւ արտահանման կայուն աճի համար: ՀՀ արտահանողները պէտք է տեղեակ լինեն ԾԵՀԽ իւրաքանչիւր երկրում յատուկ կարգաւորող պահանջներին՝ համապատասխանութեան խնդիրներից խուսափելու համար:

3) Կազմակերպել արդիւնաւէտ տեղափոխման ուղիներ եւ ստեղծել կայուն մատակարարման շղթաներ. Արդիւնաւէտ ճանապարհային ենթակառուցների, մատակարարման շղթայի կառավարումը կարեւոր նշանակութիւն ունեն ԾԵՀԽ երկրներ արտահանման ծախսերն ու բարդութիւնը նուազեցնելու համար: ՀՀն պէտք է կենտրոնանայ-մշակի յուսալի ճանապարհային լուծումներ՝ կառավարելու բարձր փոխադրութեան ծախսերը եւ ապահովելու ապրանքների ժամանակին առաքումը: Շրջանում պահեստների կամ բաշխման կենտրոնների ստեղծումը կարող է բարելաւել մատակարարման շղթայի արդիւնաւէտութիւնը, նուազեցնել արտահանման ծախսերը: Հնարաւոր ռիսկերի եւ մատակարարման շղթայի խափանումների լուծումը եւս կարեւոր կը լինի արտահանման կայունութիւն ունենալու համար: Ռիսկերի կառավարման ռազմավարութիւնների իրականացումը, ենթակառուցային ծառայութիւններ մատուցողների հետ գործընկերութեան ձեւաւորումը կարող է օգնել մեղմել այս մարտահրաւերները:

4) Ներգրաւել ներդրումներ եւ խորացնել երկկողմ յարաբերութիւնները. Երկկողմ առեւտուրը եւ ներդրումային հոսքերը խթանելու համար ՀՀն պէտք է աշխուժօրէն ներկայացնի ԾԵՀԽ երկրների ներդրողներին իր ներդրումային հնարաւորութիւնները այնպիսի ոլորտներում, ինչպիսիք են վերականգնող ուժանիւթը, արհեստագիտութիւնները եւ գիւղատնտեսութիւնը: ՀՀում ներդրումների առաելութիւնների ցուցադրումը, ներառեալ հարկային արտօնութիւնները եւ պարզեցուած ներդրումային գործընթաց-

ները, կարող են դրամագլուխ ներգրավել ԾԵՀԽ երկրներից եւ խթանել տնտեսական կապերը: ԾԵՀԽ երկրների հետ տնտեսական յարաբերութիւնների ամրապնդումը դիւանագիտական ներգրաւուածութեան եւ գործարար համաժողովների միջոցով աւելի կը բարելաւի ՀՀ առեւտրի եւ ներդրումային հեռանկարները: ՀՀում ԾԵՀԽ երկրներից ընկերութիւնների ստեղծմանն աջակցելը համատեղ ձեռնարկութիւնների կամ ուղղակի ներդրումների միջոցով կը նպաստի տնտեսական աճին եւ ալյազանեցմանը:

5) Լուծել շուկայական եւ գործառնական խնդիրները. ՀՀ բիզնէսները պէտք է դիմագրաւեն մրցակցային ճնշումներին եւ յարմարուեն ԾԵՀԽ սպառողների նախասիրութիւններին: Վաճառքի եզակի առաջարկների մշակումը, տեղական ճաշակին եւ մշակութային նորմերին համապատասխանող ապրանքների ու շուկայավարման ռազմավարութիւնների ձեւաւորումը կը լինի շուկայում կայուն դիրքի ապահովման եւ մրցակցութեան յաղթահարման բանալի: Ֆինանսական կայունութիւնը եւ գործառնական արդիւնաւետութիւնը նոյնպէս կարեւոր նշանակութիւն ունեն: ՀՀ արտահանողները պէտք է ապահովեն անհրաժեշտ ֆինանսական աղբիւրների կայուն առկայութիւնը, արդիւնաւետօրէն կառավարեն ֆինանսական ռիսկերը՝ շուկայում գործունէութիւնը պահպանելու եւ ապահովելու հնարաւոր աճը:

Այս գործողութիւնների համապարփակ իրականացումը կարող է ապահովել ՀՀ բիզնէսի աւելի լայն եւ կայուն ներկայութիւնը ԾԵՀԽում:

ECONOMIC RELATIONS BETWEEN ARMENIA AND THE ARAB GULF STATES:
RISKS AND OPPORTUNITIES
(SUMMARY)

VILEN MNATSAKANYAN
mnatsakanyanvilen@gmail.com

Cooperation between Armenia and the Arab world has deep historical roots, but nowadays a significant part of the potential of this relationship has not yet been realized. The research is aimed at finding out the current level of existing relations in terms of both trade turnover and investment attraction.

First of all, the author emphasizes the high level of concentration in existing relationships: on the one hand, it is expressed by the significant dominant role of the United Arab Emirates in the relations, on the other hand, by the sale of one or two products in the commodity structure of the trade turnover.

Summarizing, the author states that Armenia's complex approach to cooperation with the GCC countries should include strategic product positioning, compliance with regulatory requirements, logistics optimization and investment attraction. By effectively addressing these issues, Armenia can strengthen its economic ties with the GCC, support its economic diversification goals, and achieve long-term growth in the region. This multifaceted strategy, based on advanced international experience and scientific principles, will allow Armenia to benefit from the opportunities provided by the GCC market and secure a prominent role in the economic landscape of the region.